

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
Навчально-науковий інститут практичної культурології та артменеджменту
Кафедра мистецтвознавчої експертизи

На правах рукопису

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістра
на тему

**МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ
ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2022-2025)**

Виконав:
студент 2 курсу групи МПЗ-27-24
спеціальності 027 «Музеєзнавство,
пам'яткознавство»,
Федір Володимирович Іваненко

Науковий керівник
доктор культурології, доцент
Сергій Борисович Руденко

Рецензент:
кандидат історичних наук, доцент
Ганна Олександрівна Андрес

Допустити до захисту
Протокол засідання кафедри
від «___» грудня 2025 р. №___
Завідувач кафедри мистецтвознавчої експертизи
_____ Сергій Борисович Руденко

Київ-2025

АНОТАЦІЯ

Іваненко Ф.В. Міжнародна підтримка культурної спадщини України під час російсько-української війни (2022–2025). Здобуття освітнього рівня Магістра за спеціальністю 027 – «Музезнавство, пам'яткознавство». Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Київ, 2025. Магістерська робота на правах рукопису.

Дослідження магістерської роботи присвячено комплексному аналізу міжнародної підтримки культурної спадщини України в умовах російсько-української війни 2022–2025 років та визначенню особливостей взаємодії між державними, міждержавними та недержавними інституціями у процесах захисту, збереження й відновлення культурних цінностей. Об'єктом дослідження є система міжнародної допомоги у сфері охорони культурної спадщини України під час воєнного конфлікту, а предметом – механізми, інструменти та форми міжнародної підтримки, що застосовуються міжнародними організаціями, державами-партнерами, благодійними фондами й громадськими ініціативами. Метою роботи є виявлення ключових тенденцій, проблемних аспектів та перспектив розвитку міжнародної співпраці у сфері захисту культурної спадщини України в умовах сучасних збройних конфліктів.

У магістерській роботі досліджено історичні та сучасні міжнародно-правові механізми охорони культурних цінностей під час війни, зокрема положення Гаазької конвенції 1954 року та її протоколів. Проаналізовано обмеження чинної правової бази в контексті гібридних загроз, високоточної зброї та цифрових ризиків, що проявилися у війні проти України, а також окреслено потребу в модернізації міжнародного законодавства з урахуванням нових форм культурної спадщини, включно з цифровою та нематеріальною. Здійснено аналіз діяльності ключових міждержавних та наддержавних організацій – ЮНЕСКО, ICCROM, ICOM, ALIPH, ЄС та Ради Європи – у наданні експертної, технічної та матеріальної підтримки Україні. Охарактеризовано їхній

внесок у моніторинг руйнувань, цифрову фіксацію втрат, проведення освітніх програм і забезпечення захисними матеріалами, а також окреслено обмеження бюрократичних і політичних механізмів, що впливають на своєчасність реагування. Окрему увагу приділено аналізу ролі благодійних, волонтерських і громадських ініціатив, які стали найбільш мобільними акторами у перші місяці повномасштабного вторгнення.

На основі досліджених матеріалів окреслено перспективні напрями подальшої міжнародної співпраці: створення глобальної координаційної платформи для захисту культурної спадщини в умовах сучасних конфліктів, формування міжнародного цифрового реєстру втрат, розробка оновлених міжнародно-правових документів щодо гібридних загроз, зміцнення культурної дипломатії. Отримані результати засвідчують, що міжнародна підтримка культурної спадщини України у 2022–2025 роках є багаторівневим, динамічним і стратегічно важливим процесом, який демонструє необхідність реформування глобальної системи охорони культурних цінностей. Практичне значення дослідження полягає у можливості застосування його висновків для вдосконалення державної політики у сфері культурної безпеки та розбудови ефективних моделей міжнародної співпраці.

Ключові слова: захист культурних цінностей, міжнародні організації, правові механізми, цифрова спадщина, громадські ініціативи, культурна дипломатія, Україна.

ANNOTATION

Ivanenko F.V. **International Support for Ukraine's Cultural Heritage During the russian-Ukrainian War (2022–2025).** Attainment of the Master's Degree in the Specialty 027 – Museum studies, monument studies. National Academy of Culture and Arts Management. Kyiv, 2025. Master's Thesis, manuscript.

The master's thesis is devoted to a comprehensive analysis of international support for Ukraine's cultural heritage during the russian-Ukrainian war of 2022–2025 and to identifying the specific features of interaction between state, intergovernmental, and non-governmental institutions in the processes of protecting, preserving, and restoring cultural assets. The object of the research is the system of international assistance in the field of cultural heritage protection in Ukraine during the armed conflict, while the subject is the mechanisms, instruments, and forms of international support provided by international organizations, partner states, charitable foundations, and civil society initiatives. The aim of the study is to identify key trends, problematic aspects, and prospects for the development of international cooperation in the protection of Ukraine's cultural heritage under the conditions of contemporary armed conflicts.

The master's thesis examines historical and contemporary international legal mechanisms for the protection of cultural property during wartime, including the provisions of the 1954 Hague Convention and its Protocols. The study analyzes the limitations of the current legal framework in the context of hybrid threats, high-precision weaponry, and digital risks that emerged during the war against Ukraine, and outlines the need to modernize international legislation by incorporating new forms of cultural heritage, including digital and intangible assets.

An analysis is conducted of the activities of key intergovernmental and supranational organizations – UNESCO, ICCROM, ICOM, ALIPH, the EU, and the Council of Europe – in providing expert, technical, and material support to Ukraine. Their contributions to damage monitoring, digital documentation of losses, educational

programs, and the provision of protective materials are characterized, as well as the bureaucratic and political limitations affecting the timeliness of their response. Special attention is given to the role of charitable, volunteer, and civic initiatives, which became the most mobile actors during the first months of the full-scale invasion.

Based on the materials studied, the research outlines promising directions for further international cooperation: the creation of a global coordination platform for protecting cultural heritage in contemporary conflicts, the establishment of an international digital register of losses, the development of updated international legal instruments addressing hybrid threats, and the strengthening of cultural diplomacy. The results demonstrate that international support for Ukraine's cultural heritage in 2022–2025 is a multi-level, dynamic, and strategically significant process, highlighting the need to reform the global system of cultural property protection. The practical significance of the study lies in the potential application of its findings to improve state policy in the field of cultural security and to build effective models of international cooperation.

Keywords: protection of cultural property, international organizations, legal mechanisms, digital heritage, civic initiatives, cultural diplomacy, Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПІДТРИМКИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ.....	10
1.1. Поняття, правові та інституційні основи міжнародної підтримки культурної спадщини.....	10
1.2. Аналітичний огляд літератури та джерельної бази дослідження..	18
Висновки до розділу 1.....	25
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	26
2.1. Передумови та основні напрями міжнародної допомоги Україні у сфері культурної спадщини (2014–2021)	26
2.2. Міжнародна інституційна підтримка культурної спадщини України в умовах повномасштабної війни (з 2022 року).....	37
2.3. Участь волонтерських та приватних організацій у збереженні культурної спадщини України.....	52
Висновки до розділу 2.....	57
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МІЖНАРОДНОЇ ПІДТРИМКИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ.....	58
3.1. Порівняльний аналіз державної та приватної міжнародної підтримки: можливості й обмеження.....	58
3.2. Перспективні напрями та рекомендації щодо розвитку міжнародної співпраці у галузі відновлення культурної спадщини.....	63
Висновки до розділу 3.....	67
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71
Додаток А. Порівняльна характеристика міжнародної підтримки культурної спадщини України (2022–2025).....	84

ВСТУП

Магістерська робота присвячена дослідженню міжнародної підтримки культурної спадщини України під час російсько-української війни 2022–2025 років. Актуальність даної праці пов'язана з тим, що повномасштабна агресія російської федерації проти України поставила під загрозу не лише людські життя та територіальну цілісність держави, а й культурну спадщину – матеріальну та нематеріальну. Руйнування пам'яток архітектури, музеїв, архівів, бібліотек, сакральних споруд та інших об'єктів культури стало одним із проявів війни, спрямованої на знищення історичної пам'яті та ідентичності українського народу. У цих умовах міжнародна підтримка виявилася одним із ключових чинників збереження й відновлення культурної спадщини. Дослідження масштабів, форм та ефективності такої підтримки є важливим не лише для сучасного розуміння процесів, а й для формування довгострокової стратегії охорони культурної спадщини України. Тема міжнародної підтримки культурної спадщини у воєнний час висвітлювалася переважно в працях, присвячених історії міжнародного права, діяльності ЮНЕСКО та окремих гуманітарних організацій. Водночас комплексне вивчення саме українського досвіду 2022–2025 років перебуває на початковій стадії. Існують окремі дослідження, статті та аналітичні звіти міжнародних інституцій, проте вони здебільшого фрагментарні та не охоплюють усю систему міжнародної співпраці у сфері збереження культурної спадщини України.

Мета дослідження: виявити особливості, механізми та перспективи міжнародної підтримки культурної спадщини України у період російсько-українською війни 2022-2025 років. Відповідно до мети визначено такі **завдання:**

– дослідити історичні та сучасні міжнародно-правові механізми охорони культурної спадщини у воєнний час;

- проаналізувати діяльність міждержавних та наддержавних організацій у підтримці культурної спадщини України;
- з'ясувати роль благодійних, волонтерських і громадських ініціатив у сфері збереження культурної спадщини;
- здійснити порівняльний аналіз державної та приватної міжнародної підтримки;
- визначити перспективні напрями розвитку міжнародної співпраці у відновленні та охороні культурної спадщини України.

Об'єкт дослідження – міжнародна діяльність у сфері збереження та відновлення культурної спадщини України в умовах війни.

Предметом дослідження є форми, механізми та інституції міжнародної підтримки культурної спадщини України у 2022-2025 роках.

Методологічна основа дослідження спирається на загальнонаукових методах аналізу, систематизації, узагальнення та порівняння, на історико-хронологічному та історико-культурному методах для визначення розвитку міжнародних механізмів охорони спадщини; за допомогою міждисциплінарних методів здійснено аналіз міжнародно-правових актів, рішень організацій та договорів; соціологічні та культурологічні методи стали в пригоді для вивчення ролі громадських ініціатив і сучасних тенденцій міжнародної співпраці.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період повномасштабної російсько-української війни – з 24 лютого 2022 року до 2025 року.

Територіальні межі охоплюють Україну та країни, які надавали міжнародну допомогу у сфері культурної спадщини, а також діяльність наддержавних інституцій.

Теоретичне значення дослідження полягає в систематизації правових, інституційних та культурологічних підходів до аналізу міжнародної допомоги. Отримані висновки можуть стати підґрунтям для подальших наукових досліджень у галузі міжнародного права, культурології, соціології та історії культури, а також для розробки нових концепцій і стратегій збереження культурної спадщини у глобальному контексті.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів для вдосконалення державної політики у сфері культурної спадщини, формування рекомендацій для органів влади та культурних інституцій, а також у розробці освітніх курсів і практичних програм щодо збереження культурної спадщини у кризових умовах. Висновки дослідження можуть стати підґрунтям для впровадження нових механізмів реагування на загрози культурним цінностям у надзвичайних ситуаціях, а також сприяти підвищенню обізнаності суспільства щодо важливості захисту національної спадщини.

Апробація результатів дослідження:

Іваненко Ф. Міжнародна підтримка культурної спадщини України під час повномасштабного вторгнення (2022–2025). *Культура і мистецтво: сучасний науковий вимір* : матер. ІХ Всеукр. наук. конф. молод. вч., асп. та магістран. (Київ, 06 листопада 2025 р.). Київ : НАКККиМ, 2025. С. 68–69. URL: <https://nakkkim.edu.ua/images/Instytutu/nauka/vydannia/Tezi%2006%2011%202025-2.pdf>

Структура і обсяг роботи: дипломна робота складається з основного тексту: вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (97 найменувань). Загальний обсяг роботи – 84 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПІДТРИМКИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

1.1. Поняття, правові та інституційні основи міжнародної підтримки культурної спадщини

Поняття «культурна спадщина» у сучасному науковому дискурсі охоплює сукупність матеріальних і нематеріальних цінностей, що мають історичну, художню, наукову та культурну значущість для людства. Матеріальна спадщина включає пам'ятки архітектури, археології, історії, твори мистецтва та інші об'єкти, що збереглися у фізичній формі. Окремо в міжнародному праві виокремлюється природна культурна спадщина, що включає унікальні природні утворення, ландшафти та території, які мають естетичну, наукову або екологічну цінність. Нематеріальна спадщина визначається як звичаї, форми вираження, знання і навички, які спільноти, групи або окремі особи визначають частиною своєї культурної спадщини [3].

Термін «міжнародна підтримка» у сфері охорони культурної спадщини в науковій літературі трактується як комплекс правових, фінансових, технічних та експертних заходів, спрямованих на збереження і відновлення культурних цінностей. У правовому контексті воно передбачає співпрацю держав у межах міжнародних конвенцій, програм і двосторонніх угод [28, с. 3–5]. Дослідники підкреслюють, що міжнародна підтримка охоплює як механізми захисту спадщини у період збройних конфліктів (напр. Гаазька конвенція 1954 р.), так і системи довгострокового фінансування та моніторингу стану об'єктів.

У науковій традиції виділяють кілька теоретичних підходів до розуміння міжнародної співпраці у сфері збереження культурної спадщини: *правовий підхід* спирається на міжнародні договори (Конвенції ЮНЕСКО 1972, 2003, 2005 рр., документи Ради Європи – наприклад, Гранада 1985, Фаро 2005). Такий підхід

розглядає спадщину крізь призму юридичних зобов'язань держав; *культурологічний підхід* (зокрема, у працях Л. Сміт) акцентує на «спадщині як процесі», як інструменті ідентичності, пам'яті, діалогу культур і соціальних практик [82]. Цей підхід вказує на потребу глобальної відповідальності за збереження культурної спадщини; *інституційний підхід* аналізує та підкреслює роль міжнародних організацій та спеціалізованих інституцій (ICOMOS, ICCROM) у забезпеченні експертної, методичної та організаційної підтримки держав і локальних спільнот.

Л. Мескел у своїй книзі детально показує, як ЮНЕСКО формувала глобальну політику спадщини [69]; *політичний підхід* розглядає міжнародну співпрацю у сфері культурної спадщини як інструмент м'якої сили, дипломатії та формування міжнародного іміджу держав. У цьому випадку спадщина трактується не лише як культурна цінність, а й як ресурс впливу у глобальній політиці [62]; *соціально-економічний підхід* наголошує на значення культурної спадщини як ресурсу розвитку – для туризму, креативних індустрій, локальних громад. У цьому підході міжнародні ініціативи оцінюють через їхній внесок у сталий розвиток та економічні вигоди [88].

Для більш глибокого розуміння правових та інституційних засад міжнародної підтримки культурної спадщини необхідним є звернення до огляду ключових міжнародних документів, що визначають нормативно-правове поле у цій сфері. Саме міжнародні конвенції та угоди заклали основу сучасних підходів до охорони культурних цінностей, а також встановили механізми взаємодії між державами та міжнародними організаціями. Розвиток цієї системи можна простежити у хронологічній послідовності, починаючи з післявоєнного періоду, коли перед світовим співтовариством постало завдання не лише відновлення культурних цінностей, зруйнованих Другою світовою війною, а й створення універсальних механізмів їхнього захисту на майбутнє.

Поворотною подією стало створення у 1945 році Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Статут якої визначив культуру та спадщину одним із засобів зміцнення миру й міжнародного

співробітництва. На цьому етапі також з'являються перші важливі регіональні документи. Так, у 1954 році Рада Європи ухвалила Європейську культурну конвенцію, яка спрямовувалася на розвиток співпраці держав у сфері культури й освіти, підкреслюючи роль культурної єдності для інтеграційних процесів на континенті. Того ж року було підписано Гаазьку конвенцію про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту – перший спеціалізований міжнародний договір, присвячений саме спадщині. Він закріпив обов'язок держав захищати пам'ятки як у мирний час, так і під час воєнних дій, передбачив механізми ідентифікації та маркування культурних об'єктів, а також запровадив процедури щодо повернення незаконно вивезених цінностей.

Згодом до Конвенції були прийняті два додаткові протоколи (1954 та 1999 років), які конкретизували положення про заборону незаконного обігу культурних цінностей та уточнили норми захисту у випадку сучасних конфліктів.

Подальший розвиток міжнародно-правових механізмів відбувався у 1960–1970-ті роки, коли проблема збереження культурної спадщини набула глобального виміру. У 1970 році була прийнята Конвенція ЮНЕСКО про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню й передачі права власності на культурні цінності, яка стала важливим інструментом боротьби з незаконним ринком антикваріату й археологічних знахідок. Вперше на міжнародному рівні було запроваджено механізми повернення викрадених об'єктів культурної спадщини, а також визначено обов'язок держав здійснювати контроль за вивезенням та імпортом культурних цінностей.

Логічним продовженням цього процесу стала Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, прийнята ЮНЕСКО у 1972 році, яка заклала концепцію «спадщини людства». Вона визначила, що окремі об'єкти культурної та природної спадщини становлять виняткову універсальну цінність, а отже належать не лише конкретній державі, а всьому людству. Конвенція започаткувала формування Списку всесвітньої спадщини, а також передбачила

створення Міжурядового комітету та Фонду всесвітньої спадщини, які й сьогодні є основними інструментами міжнародної координації у цій сфері. Саме в цій Конвенції було вперше чітко сформульовано принцип універсальності культурної спадщини, що означає визнання її значення незалежно від місця розташування.

Починаючи з 1990-х років, міжнародна спільнота розширила розуміння культурної спадщини, звертаючи увагу на ті її виміри, що раніше залишалися поза увагою. У 1992 році була прийнята Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (так звана Мальтійська конвенція), що закріпила комплексні зобов'язання держав щодо дослідження та збереження археологічних пам'яток як особливого сегмента культурної спадщини.

У 2003 році ЮНЕСКО ухвалила Конвенцію про охорону нематеріальної культурної спадщини, яка суттєво розширила сферу міжнародно-правового регулювання. Цей документ визнав, що усні традиції, ритуали, обряди, традиційні знання й практики так само потребують захисту, як і матеріальні об'єкти, оскільки вони забезпечують тяглість культурної ідентичності та культурного різноманіття.

У 2005 році Рада Європи прийняла Фароську конвенцію про значення культурної спадщини для суспільства, яка підкреслила, що спадщина є не лише об'єктом охорони, а й ресурсом для сталого розвитку, демократичної участі громадян та соціальної інтеграції. Того ж року була прийнята ще одна важлива угода – Конвенція ЮНЕСКО про захист і заохочення розмаїття форм культурного самовираження, яка закріпила право держав проводити культурну політику з урахуванням захисту та підтримки різних культурних практик.

У сучасний період, що розпочався у другій декаді XXI століття, міжнародні документи дедалі частіше інтегрують питання культурної спадщини у ширший контекст глобальних викликів. Значну роль відіграє Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року, ухвалений ООН у 2015 році, який визначає культурну спадщину одним із чинників досягнення Цілей сталого розвитку, зокрема цілей, що стосуються інклюзивних суспільств, освіти та економічного

зростання. Особливої актуальності набули документи ЮНЕСКО, спрямовані на захист спадщини у зонах збройних конфліктів та на боротьбу з тероризмом і незаконним обігом культурних цінностей. Руйнування археологічних пам'яток у Пальмірі (Сирія) та Мосулі (Ірак) актуалізували проблему міжнародної відповідальності за захист спадщини, у результаті чого було ухвалено низку резолюцій Ради Безпеки ООН та програмні документи ЮНЕСКО щодо цифрової фіксації та консервації культурних об'єктів.

Ще одним фундаментальним принципом є невід'ємність культурної спадщини від прав людини.

У міжнародно-правовій доктрині дедалі більше наголошується, що право доступу до культурних цінностей, участі у культурному житті та збереження власної культурної ідентичності є складовими частинами системи прав людини. Цей зв'язок підтверджено у Фароській конвенції Ради Європи 2005 року, яка визначає культурну спадщину як ресурс для демократичної участі громадян та підґрунтя для реалізації прав людини і основоположних свобод. Подібні положення містяться і в Загальній декларації прав людини 1948 року, зокрема в статті 27, де зазначається, що кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті спільноти, користуватись мистецтвом та ділити результати наукового прогресу і у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (ICESCR), стаття 15, яка прямо встановлює право кожного брати участь у культурному житті, користуватись благами наукового прогресу та отримувати захист моральних і матеріальних інтересів у зв'язку зі своїм творчим внеском [71].

Важливо також зазначити, що ці міжнародні принципи знаходять віддзеркалення у національному законодавстві України: так, «Закон України про охорону культурної спадщини» (2000 № 1805-III) регулює правовідносини щодо об'єктів культурної спадщини таким чином, що забезпечується участь громадськості, експертів і навіть активістів-громадянського суспільства у моніторингу стану пам'яток, а також передбачає соціальний, культурний і освітній вимір їхньої охорони, що фактично реалізує право на культурне життя

та ідентичність в межах державної гарантії прав людини [24].

Суттєвим елементом міжнародної підтримки культурної спадщини є діяльність спеціалізованих інституцій, що забезпечують реалізацію правових норм та сприяють координації зусиль держав. Як вже було зазначено раніше, провідну роль у цій сфері відіграє Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), яка не лише здійснює розробку міжнародних конвенцій, але й веде Список всесвітньої спадщини та координує роботу Міжурядового комітету всесвітньої спадщини, відповідального за моніторинг стану об'єктів і надання рекомендацій державам-учасникам [40].

Значну роль у цій системі відіграє Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS), яка здійснює експертну оцінку номінацій для включення до Списку всесвітньої спадщини, а також розробляє рекомендації щодо збереження архітектурних і археологічних об'єктів. Додаткову технічну й освітню підтримку забезпечує Міжнародний центр з вивчення питань збереження та реставрації культурної спадщини (ICCROM), заснований у 1959 році за ініціатииви ЮНЕСКО.

Основними завданнями ICCROM є навчання фахівців, розробка методичних матеріалів та реалізація програм консервації культурних об'єктів у різних країнах, що дозволяє поєднувати міжнародні стандарти з національними практиками охорони спадщини. Вагомий внесок у сферу охорони культурної спадщини здійснює й Міжнародна рада музеїв (ICOM), заснована у 1946 році.

Організація розробляє професійні стандарти для музейної діяльності, формує етичні принципи збереження та використання колекцій, а також координує міжнародне співробітництво між музеями. У період російсько-української війни ICOM публічно засудила знищення та незаконне вивезення культурних цінностей, надає консультативну допомогу українським музеям, а також поширює серед держав-членів рекомендації щодо захисту колекцій у зонах воєнних дій [79].

На міждержавному рівні ключовим учасником процесу є Рада Європи, яка не лише ухвалює тематичні конвенції, зокрема Європейську культурну

конвенцію 1954 року та Фароську конвенцію 2005 року, а й реалізує міжурядові програми, спрямовані на інтеграцію культурної спадщини у суспільний розвиток та забезпечення участі громадян у процесах ухвалення рішень щодо збереження культурних цінностей. Також особливе місце у системі міжнародних інституцій посідає Міжнародний комітет «Блакитний щит», створений у 1996 році за аналогією з Міжнародним Червоним Хрестом.

Організація об'єднує експертів у сфері охорони спадщини та діє на підставі положень Гаазької конвенції (1954), яка запровадила символ блакитного щита для маркування об'єктів культурної спадщини у випадку збройних конфліктів. Мандат «Блакитного щита» полягає у захисті культурних цінностей під час воєн і стихійних лих, а також у координації дій між державними структурами та міжнародними організаціями.

В Україні національний комітет «Блакитний щит» був створений у 2017 році і від 2022 року активно співпрацює з ЮНЕСКО, ICOMOS та місцевими інституціями, займаючись документуванням пошкоджень культурних об'єктів, забезпеченням превентивного захисту пам'яток і підтримкою музейних колекцій, що демонструє інтеграцію міжнародних стандартів у національну практику охорони культурної спадщини [42].

Фінансова та організаційна підтримка міжнародної співпраці забезпечується спеціалізованими фондами та програмами. Ключовим інструментом є Фонд всесвітньої спадщини, створений відповідно до Конвенції ЮНЕСКО 1972 року, кошти якого спрямовуються на збереження об'єктів, внесених до Списку, а також на надання допомоги державам у випадках надзвичайних ситуацій [44].

Важливе значення має також програма Європейського Союзу «Креативна Європа», що підтримує культурні проєкти, сприяє мобільності діячів культури та розвитку транскордонних ініціатив у сфері спадщини [21].

Додаткову роль відіграють фонди й організації недержавного сектору, такі як Global Heritage Fund чи World Monuments Fund, які фінансують реставраційні проєкти та надають технічну допомогу у збереженні культурних об'єктів [97].

Взаємодія між міжнародними та національними інституціями здійснюється через механізми ратифікації міжнародних конвенцій, подання державами номінацій до Списку всесвітньої спадщини, регулярну звітність про стан збереження пам'яток та участь у міжурядових комітетах. Національні органи влади зобов'язані інтегрувати міжнародні норми у внутрішнє законодавство, створювати спеціалізовані органи охорони культурної спадщини та забезпечувати співпрацю з міжнародними експертними місіями. У результаті формується багаторівнева система управління, у якій міжнародні організації виконують функції координації, експертизи та фінансової підтримки, тоді як держави-учасниці забезпечують практичне втілення цих норм на національному рівні. Така система дозволяє поєднувати глобальні стандарти охорони культурних цінностей із локальними стратегіями розвитку та сприяє збереженню спадщини як спільного надбання людства.

Отже, підсумовуючи викладене, можна зазначити, що міжнародна підтримка культурної спадщини ґрунтується на поєднанні концептуального, правового та інституційного вимірів.

Категорія культурної спадщини охоплює як матеріальні, так і нематеріальні об'єкти, які становлять цінність для всього людства, а отже, потребують універсального підходу до їхнього захисту. Міжнародне право, закріплене у низці фундаментальних конвенцій ЮНЕСКО, Ради Європи та інших багатосторонніх угодах, формує нормативні засади збереження спадщини, спираючись на принципи універсальності, колективної відповідальності та невід'ємного зв'язку культурних цінностей із правами людини.

Інституційна база, представлена ЮНЕСКО, ICOMOS, ICCROM, Радою Європи та спеціалізованими фондами, забезпечує реалізацію цих принципів через експертну, фінансову та організаційну підтримку держав.

Взаємодія міжнародних і національних інституцій створює багаторівневу систему, що дозволяє інтегрувати глобальні стандарти охорони спадщини у внутрішнє законодавство і практику різних країн. Таким чином, міжнародна підтримка постає як цілісний механізм, у якому правові норми, інституційні

інструменти та культурологічні підходи взаємодоповнюють одне одного, забезпечуючи ефективне збереження культурних цінностей у глобальному вимірі.

1.2. Аналітичний огляд літератури та джерельної бази дослідження

Упродовж останніх років (2022–2025) проблема міжнародної підтримки культурної спадщини України набула значного резонансу як у вітчизняному, так і в зарубіжному науковому дискурсі.

З початком повномасштабного вторгнення росії дослідницький інтерес до цієї теми різко зріс, проте системних монографій поки що бракує. Більшість наукових і аналітичних матеріалів представлені у вигляді статей, тематичних збірників, звітів міжнародних організацій та міждисциплінарних публікацій, що частково охоплюють окремі аспекти теми – від документування руйнувань до правового захисту та цифрової консервації.

Серед українських досліджень однією з перших праць, що торкнулася питання міжнародної допомоги у збереженні спадщини, є стаття Г. Бондаренко та Є. Рачкова «Збереження та переосмислення культурної спадщини України під час російсько-української війни: про науковий проєкт “Місто і війна”» (2024) [2]. Робота має комплексний характер і поєднує аналітичний, емпіричний та публіцистичний підходи. Вона присвячена узагальненню результатів міждисциплінарного дослідницького проєкту «Місто і війна», започаткованого у 2022 році в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна за підтримки Канадського інституту українських студій Альбертського університету. Автори визначають масштаб руйнувань культурної спадщини України внаслідок російської агресії та фіксують, що втрата об’єктів культурної інфраструктури та історичного середовища є найбільшою з часів Другої світової війни. У статті наводяться офіційні дані про пошкодження сотень пам’яток і культурних інституцій, що створює важливу статистичну основу для подальших наукових досліджень.

Окрему групу складають публікації, що досліджують правові аспекти міжнародного захисту культурних цінностей. У статті М. Охріменко (2022) з журналу *Text and Image: Essential Problems in Art History* є однією з перших наукових спроб системно проаналізувати стан охорони культурної спадщини України в умовах війни [23].

Авторка досліджує законодавчі, інституційні та управлінські механізми збереження культурних цінностей після початку російської агресії та визначає головні проблеми функціонування системи охорони культурної спадщини. У роботі наголошується, що, згідно зі статтею 5 Закону України «Про охорону культурної спадщини», розподіл повноважень між центральними і місцевими органами влади потребує уточнення та ефективної координації між Міністерством культури та інформаційної політики (МКІП), регіональними адміністраціями та громадами. Авторка робить висновок, що децентралізація без належного нормативного підґрунтя ускладнює оперативне реагування на воєнні виклики у сфері збереження культурних пам'яток.

Стаття також приділяє увагу питанням відновлення зруйнованих територій. Охріменко аналізує «Програму комплексного відновлення території територіальної громади», яка передбачає оцінку шкоди, завданої об'єктам культурної спадщини бойовими діями, та окреслює напрями реставрації, консервації й музеєфікації. Вона наголошує на потребі створення національної концепції відновлення спадщини у співпраці з міжнародними партнерами.

Окремо розглянуто стан бібліотечних фондів України, що потребують «актуалізації» через значну кількість видань радянського періоду. Авторка підкріплює свої висновки статистикою Міністерства культури та інформаційної політики (2022), за якою понад 50% книжкових фондів у публічних бібліотеках складають видання, що не відповідають сучасним культурним і ціннісним орієнтирам. Важливим теоретичним внеском є твердження Охріменко, що у вітчизняній науці бракує повноцінних досліджень питань охорони культурної спадщини під час війни, а наявні роботи мають переважно описовий характер. Вона вказує на необхідність розроблення нових нормативно-правових актів,

адаптованих до умов воєнного часу, та створення механізмів міжнародної співпраці в цій сфері.

Питання повернення культурних цінностей є актуальним для України через постійний незаконний вивіз об'єктів спадщини. Україна використовує дипломатичні та правові механізми, зокрема показовим став кейс із повернення колекції «Скарби Криму» з Нідерландів після окупації Криму. Процес повернення включав судові розгляди, експертні висновки та залучення міжнародних норм, і завершився у 2021 році на користь України.

Міжнародний досвід спирається на конвенції ЮНЕСКО та Унідріту, а важливу роль відіграє співпраця держав, організацій і музеїв. Український успіх у цьому напрямку демонструє ефективність комплексного підходу й може стати прикладом для майбутніх реституцій. Це питання ґрунтовно досліджено Т. Буц у 2023 році [3].

Аналіз творчості митців італійського Відродження та їхнього інтересу до пам'яток римської античності, здійснений С. Долеско, Є. Шишлюк та Н. Брей, дозволив окреслити історичні передумови формування системи охорони культурної спадщини: від зацікавлення об'єктами минувшини, їх часткового знищення чи руйнування – до сучасних практик збереження, консервації, реставрації та популяризації. XIX століття стало апогеєм розвитку пам'яткоохоронної й музейної справи, а в XX столітті ці практики було закріплено національними й міжнародними нормативно-правовими актами [11].

В. Куликова дослідила як глобалізація та міграція піднімають питання збереження ідентичності й культурної спадщини етнічних груп поза їх історичною батьківщиною в контексті розвитку культурної дипломатії та формуванні позитивного іміджу України [13]

О. Кершис зазначає, що сучасні підходи до охорони культурної спадщини висвітлюють низку основних проблем, які потребують комплексного вирішення. Насамперед це недосконалість чинної нормативно-правової бази та необхідність її адаптації до європейських стандартів [12].

У науковій літературі, зокрема у працях М. Новосад, С. Білоуса,

О. Терешкуна та Л. Борисевич, підкреслено, що проблема руйнування культурної спадщини в Україні має динамічний і багатовимірний характер, посилений воєнними діями. Автори акцентують на фізичних руйнуваннях історичних будівель й на загрозах національній ідентичності, історичній пам'яті, духовним цінностям та ідеям, які становлять основу культурного буття народу; на спробах агресора привласнити культурно-мистецькі та історичні надбання України, що розглядається як форма культурного захоплення та підриву самобутності.

Автори наголошують, що збереження культурної спадщини в умовах війни є спільною відповідальністю громадян, чия активна участь і особистий внесок сприяють захисту історичних пам'яток й наближенню перемоги. Перспективи відновлення зруйнованих об'єктів культурної спадщини у повоєнний період дослідники оцінюють як реалістичні, оскільки відновлення та збереження культурних благ є невід'ємним обов'язком будь-якої цивілізованої держави, пов'язаним із забезпеченням фундаментальних прав людини та створенням умов для гідного життя [20].

У тезах Л. Ордіної здійснено науковий аналіз сучасного стану історико-культурної спадщини України в умовах російсько-української війни, описано масштаби руйнування архітектурних, мистецьких, музейних та бібліотечних об'єктів, а також зафіксовано факти розкрадання культурних цінностей. Авторка акцентувала на випадках знищення ключових елементів культурної інфраструктури, зокрема Іванківського історико-краєзнавчого музею, музею Григорія Сковороди, Маріупольського драматичного театру та Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка. Визначено значення культурної спадщини для формування національної ідентичності й обґрунтовано необхідність відновлення пам'яток та створення ефективної системи їх захисту в умовах війни [22].

У науковій розвідці С. Долеско та О. Васильєвої здійснено комплексний аналіз наслідків підриву Каховської ГЕС (6 червня 2023 року) для культурної спадщини Херсонської області в контексті російсько-української війни.

Дослідниці класифікували постраждалі об'єкти за типологічними та територіальними ознаками, визначили ступінь пошкодження ключових пам'яток, серед яких музей-садиба Остапа Вишні, будинок Поліни Райко, Олешківська Січ і фортеця Тягинь [10].

Важливим свідченням міжнародної участі є дослідження С. Іванисько та її колег [65]. Автори аналізують не лише безпосередні наслідки руйнувань, а й глибокі історико-ідеологічні причини культурного привласнення, пов'язані з імперською політикою росії щодо археологічної спадщини України.

Через аналіз виставкових практик, як-от проекту *Scythians: Warriors of Ancient Siberia* у Британському музеї, автори демонструють, як російські наукові та музейні інституції продовжують інтерпретувати українські артефакти як частину «російської історії», що створює ризик для міжнародного сприйняття української культурної ідентичності [81]. У другій частині дослідження розглядається сучасний етап війни після 24 лютого 2022 року. Автори фіксують конкретні випадки знищення музейних установ – зокрема, Іванківського історико-краєзнавчого музею, музею Григорія Сковороди, установ у Чернігові, Харкові та Києві. Наведено дані Міністерства культури та інформаційної політики України про понад 1024 зруйновані або пошкоджені об'єкти культурної спадщини, серед яких понад 80 музеїв і галерей. У розділі, присвяченому сучасним формам реагування, дослідники підкреслюють роль міжнародної солідарності та громадянського суспільства.

Попри воєнні ризики, в Україні продовжують організовувати виставки, міжнародні колаборації та освітні програми. Автори наголошують на зростанні професійної співпраці між українськими та закордонними музейними фахівцями, а також на важливості цифрової документації для майбутньої реституції вивезених артефактів. Особливу увагу приділено активності волонтерів і громадських ініціатив, які підтримують музеї, організовують збори коштів та інформують міжнародну спільноту про знищення культурної спадщини України. Наукова новизна статті полягає в комплексному підході до проблеми: поєднанні історичного аналізу імперської політики з сучасними

прикладами руйнування культурної інфраструктури та практиками міжнародної підтримки. Автори не лише документують факти, але й пропонують напрями вдосконалення політики охорони культурної спадщини – насамперед через посилення цифрової інвентаризації, створення міжнародних механізмів евакуації музейних фондів і розробку нових протоколів безпеки для закладів культури.

Додатково вартим уваги є правове дослідження Harrell (2025) у *American University International Law Review*, у якому обґрунтовується кваліфікація знищення культурних об'єктів як воєнного злочину. Автор проводить паралелі між злочинами ІДІЛ у Сирії та діями росії в Україні, пропонуючи використання міжнародних судових прецедентів для притягнення агресора до відповідальності [53].

Важливим джерелом для дослідження стали також сучасні аналітичні платформи та звіти міжнародних організацій. Зокрема, в офіційних повідомленнях ЮНЕСКО фіксується пошкодження понад 509 культурних об'єктів станом на 2025 рік, у тому числі 152 релігійних споруд, 268 історичних будівель і 33 пам'ятників [83].

Організація наголошує на потребі супутникового моніторингу, незалежного оцінювання збитків та координації з державами-партнерами. Європейська комісія у 2025 році ухвалила рішення про виділення додаткових 2 млн євро на підтримку культурного сектору, а загальна допомога ЄС від початку війни сягнула 48 млн євро [72].

Питання співпраці громадських організацій висвітлюється у звітах *Europa Nostra* (2025), де зазначено, що понад 540 тисяч музейних предметів уже евакуйовано, а ще 3 мільйони потребують невідкладного захисту [48].

Паралельно реалізуються численні волонтерські та цифрові ініціативи – як SUCHO, що займається архівуванням українських культурних сайтів, так і Backup Ukraine, який забезпечує 3D-сканування пам'яток [78].

Крім наукових джерел, у роботі широко використовуються сучасні інтернет-ресурси – новинні матеріали, звіти міжнародних інституцій, офіційні заяви та електронні бази даних (UNESCO, ICOM, ICCROM, ALIPH, The Art

Newspaper, Deutsche Welle, The Guardian тощо). Це обумовлено актуальністю та динамічністю теми: процеси збереження спадщини в умовах війни постійно змінюються, тому саме оперативні онлайн-публікації дають можливість простежити розвиток міжнародної підтримки в реальному часі, забезпечуючи високу фактичну точність і сучасність дослідження.

Таким чином, аналіз наукової літератури засвідчує, що сучасні дослідження охоплюють широкий спектр проблем – від фіксації руйнувань і правового регулювання охорони пам'яток до опису діяльності міжнародних інституцій. Водночас залишаються напрями, які потребують глибшого вивчення. Недостатньо досліджено історичні та сучасні міжнародно-правові механізми охорони культурної спадщини у воєнний час, а також ефективність їх практичного застосування в умовах російсько-української війни.

Потребує комплексного аналізу діяльність міждержавних і наддержавних організацій, зокрема ЮНЕСКО, ICOM, ICCROM, а також благодійних і волонтерських ініціатив, що долучилися до захисту української культурної спадщини. У наукових працях бракує порівняльного аналізу державних і приватних форм міжнародної підтримки, який дозволив би визначити їхню взаємодію, ефективність і можливості подальшого розвитку.

Дана магістерська робота спрямована на заповнення цих прогалин шляхом дослідження історичних і сучасних міжнародно-правових механізмів охорони спадщини, аналізу діяльності міжнародних інституцій та громадських організацій, вивчення волонтерського і благодійного руху у сфері культурної спадщини, а також здійснення порівняльного аналізу державної та приватної підтримки.

Отримані результати мають на меті визначити перспективні напрями розвитку міжнародної співпраці у відновленні та збереженні культурної спадщини України.

Висновки до розділу 1

Категорія культурної спадщини у сучасному науковому дискурсі охоплює як матеріальні, так і нематеріальні цінності, котрі формують ідентичність народів і мають універсальне значення для всього людства. Визначальною особливістю міжнародної підтримки є її багатокomпонентність, тобто поєднання правових механізмів, інституційних інструментів, фінансової, експертної та організаційної допомоги, а також залучення громадянського суспільства й волонтерських ініціатив. Розвиток міжнародно-правової бази охорони спадщини відбувався поступово від перших конвенцій ЮНЕСКО та Ради Європи до сучасних універсальних документів, що інтегрують питання спадщини у глобальні стратегії сталого розвитку, демократизації та захисту прав людини.

Водночас аналіз літератури свідчить, що попри розмаїття наукових і практичних підходів, у сучасних дослідженнях переважають фрагментарні студії, спрямовані на фіксацію руйнувань, моніторинг правових режимів чи опис окремих інституційних практик. Недостатньо розробленими залишаються питання ефективності міжнародно-правових механізмів у реальних умовах війни, взаємодії міжурядових і неурядових структур, а також інтеграції інноваційних підходів до захисту нематеріальної та цифрової спадщини.

РОЗДІЛ 2

МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

2.1. Передумови та основні напрями міжнародної допомоги Україні у сфері культурної спадщини (2014–2021)

У сучасному науковому дискурсі важливим поняттям, пов'язаним із захистом культурних цінностей, є термін «культурний геноцид». Він був уперше запропонований польським науковцем Рафалем Лемкіним у 1940-х роках для позначення систематичного знищення культурної спадщини як складової політики ліквідації ідентичності певної групи [14]. Хоча це поняття не отримало прямого відображення у Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду 1948 року, воно активно використовується у наукових дослідженнях, резолюціях міжнародних організацій та правозахисних практиках. У випадку збройних конфліктів культурний геноцид проявляється через руйнування пам'яток архітектури, знищення бібліотечних і музейних фондів, переслідування мови й традицій як способу знищення історичної пам'яті та культурної ідентичності народу.

З початком російської агресії проти України у 2014 році питання культурного геноциду набуло особливої актуальності. Анексія Криму та військові дії на Донбасі супроводжувалися загрозою для об'єктів культурної спадщини, незаконним переміщенням музейних фондів, руйнуванням пам'яток та обмеженням доступу до культурних об'єктів на окупованих територіях.

Ці процеси стали підґрунтям для активізації міжнародної уваги та започаткували перші етапи системної допомоги Україні з боку ЮНЕСКО, Ради Європи, ЄС, а також професійних організацій, таких як ICOMOS, ICOM та ICCROM. Проте перш ніж аналізувати події, пов'язані з російською агресією після 2014 року, необхідно звернутися до попередніх етапів історії. Це дає змогу

зрозуміти, що культурний геноцид щодо українського народу з боку росії має не ситуативний, а системний і тривалий характер. Він розпочався ще в добу імперської експансії XIX століття та продовжився у XX столітті в різних формах – від заборон на українську мову й переслідування інтелігенції до цілеспрямованих репресій і масового знищення національної культурної спадщини.

Провокації росії у 2014 році розпочалися саме шляхом використання політичної нестабільності України, застосування гібридних сил без розпізнавальних знаків, захвату Криму з подальшою «легалізацією» через підконтрольний референдум, а потім через посилення агресії на сході як стратегічне відволікання. Натомість міжнародні організації й держави, попри засудження, діяли переважно символічними засобами чи застереженнями, що дозволило Кремлю продовжити свою стратегію.

Уже з перших місяців після анексії Криму було зафіксовано систематичне вилучення музейних фондів і культурних артефактів з півострова до росії або на підконтрольні окупаційній адміністрації території. Зокрема, в доповідях та аналітичних публікаціях наголошується, що росія почала незаконно експортувати мистецькі об'єкти з окупованого Криму та представляти їх як частину «російської культурної спадщини», здійснювала археологічні розкопки без погодження з українською стороною, а також намагалася стерти сліди кримськотатарської присутності на півострові [80].

Одним із проявів такої культурної апропріації стала зміна музейних експозицій, перепрофілювання залів та нав'язування російських історичних наративів замість українських чи кримськотатарських. Архітектурні пам'ятки, уже в окупованому Криму на початку 2015 року російська адміністрація почала змінювати функціонування об'єктів національного значення. Наприклад, змінили статус театральних і культурних установ, перепрофілювали їх на «державні театри Республіки Крим», вводили російську мову викладання й адміністративний контроль. У Криму було зафіксовано демонтаж або перепис табличок українською мовою, заміну вивісок ідейно «непотрібних» назв,

обмеження функціонування українських культурних осередків. При цьому, в квітні 2014 року, в Севастополі було демонтовано пам'ятник гетьману Петру Сагайдачному та комеморативну табличку на честь 10-ї річниці українського війська, що символізувало початок фізичної десимволізації української культури на півострові.

На територіях Донбасу, де вже з 2014 року тривали збройні сутички, було зафіксовано випадки пошкоджень будівель музеїв, історичних пам'яток, архівів, пам'ятників, а також крадіжок та нищення архівних документів та колекцій. У публікації «The tragedy of the cultural heritage of Ukraine» згадується, що в 2014–2015 роках загальна втрата музейних фондів сягнула близько двох мільйонів одиниць (за даними неназваних джерел, що працюють з місцевими організаціями), і що у містах Донбасу відбувалися арешти чи залякування музейних працівників [75].

У місті Лисичанськ, яке стало театром бойових дій, музей геології, розташований у будівлі підприємства «Донбасгеологія», зазнав значних руйнувань унаслідок обстрілів і бойових операцій (або як мінімум частково пошкоджено).

Щодо об'єктів, що належать до потенційного світового значення, у період 2014–2015 років прямих підтверджених випадків втрат чи руйнувань об'єктів під егідою ЮНЕСКО на захоплених територіях було менше, ніж у подальші роки, але вже з'являлися тривожні сигнали. Зокрема, в численних доповідях ЮНЕСКО та суміжних організацій згадується, що об'єкти культурної спадщини, включно з пам'ятками історії, архітектури, археологічними зонами, перебувають під загрозою через обмеження доступу, неконтрольоване використання територій, перетворення на військові бази. ЮНЕСКО закликало сторони дотримуватися Гаазької конвенції 1954 року про захист культурної спадщини під час збройного конфлікту [83].

Реагування української влади починаючи з 2014 року полягало в ініціюванні документування втрат культурної спадщини, зверненнях до міжнародних організацій, створенні національних реєстрів об'єктів, що

постраждали, та залученні громадськості до фіксації збитків. Так, Міністерство культури України сприяло створенню онлайн-карти «Культура в умовах збройного конфлікту» (або аналогічного проєкту «Збережи українську культуру»), що мала на меті систематизувати інформацію про знищені чи пошкоджені об'єкти, закликати до міжнародної уваги й підготувати юридичні підстави для компенсацій та реставрації.

Українська влада також зверталася до міжнародних організацій (ЮНЕСКО, Рада Європи, археологічні й музейні інституції) із закликами до підтримки консерваційних програм, до визнання актів знищення як порушення міжнародного права та з вимогою притягнути винних до відповідальності. З російської сторони офіційні заяви часто заперечували масштаб втрат, стверджували, що всі зміни здійснюються в рамках «захисту російськомовних громадян» чи «реорганізації культурного простору» Криму і Донбасу, і виступали проти «політизування культури». Російське керівництво називало звинувачення в пограбуванні чи знищенні українських культурних об'єктів «інформаційною атакою» Заходу.

У деяких випадках російська влада заявляла, що передача об'єктів з кримських або підконтрольних територій виконується з міркувань «безпеки» чи «захисту від знецінення через війну». Міжнародні організації реагували переважно через декларації, звернення та моніторингові місії. ЮНЕСКО висловлювала занепокоєння щодо захисту культурної спадщини в Україні, ініціювала оцінки стану об'єктів, надавала технічні консультації та закликала до дотримання міжнародних стандартів захисту культурної спадщини в умовах конфлікту.

Крім того, деякі міжнародні археологічні та музейні організації (наприклад, ICOM, ICCROM) почали збір даних про втрати, створення каталогів пошкоджених об'єктів та лобіювання у міжнародному праві визнання знищення культурної спадщини як злочину.

У 2016-2017 роках на тимчасово окупованому Донбасі продовжувалися випадки руйнування музеїв та розграбування їхніх колекцій. Зокрема, Донецький

обласний краєзнавчий музей, будівлю якого ще у серпні 2014 року було знищено від прямого влучання снарядів (повністю згоріла природнича експозиція), лише частково відновив роботу у 2016 році – на той час вдалося відкрити 4 з 25 залів.

У Луганську під обстрілами постраждав Музей авіації просто неба: декілька авіаекспонатів були пошкоджені осколками внаслідок хаотичних обстрілів (ходили чутки, ніби музей помилково бомбардували, сплутавши з військовим аеродромом).

Відомі факти вивезення колекцій з окупованих територій: так, частина експонатів луганських музеїв опинилася в росії та навіть демонструвалася там на пропагандистській виставці «Новоросія» [33]. Українська сторона також фіксувала вивезення унікальних артефактів з Криму. За даними ЮНЕСКО, окупаційна влада в Криму проводить несанкціоновані археологічні розкопки та вивезення артефактів з півострова всупереч міжнародному праву [94].

Окремої уваги заслуговує історія так званого «скіфського золота» з кримських музеїв. У результаті анексії Криму виникла правова колізія щодо колекції скіфських коштовностей, що перебувала на виставці в Амстердамі. 14 грудня 2016 року Окружний суд Амстердама ухвалив рішення передати цю колекцію Україні як законному власнику, відхиливши претензії кримських музеїв під контролем рф. Суд визнав, що експонати належать державному Музейному фонду України, а Крим не є суверенною державою, отже, не може вимагати повернення колекції на окуповану територію. Російська сторона висловила обурення та подала апеляцію у 2017 році, хоча навіть деякі російські музейники визнали обґрунтованість рішення на користь України. Ця прецедентна справа показала, що міжнародні правові механізми можуть стати на захист української культурної спадщини, не допускаючи її присвоєння окупантом [3].

Значних збитків зазнала і сучасна мистецька інфраструктура. Наприклад, донецький арт-центр «Ізоля» – колишня платформа сучасного мистецтва – був захоплений бойовиками так званої «ДНР» ще у червні 2014 року. Його приміщення розграбували та перетворили на склад зброї, казарму і навіть

в'язницю. Команда «Ізоляції» була змушена евакуюватися до Києва, а в 2016 році за підтримки Німеччини організувала в Берліні виставку «Culture and Conflict: IZOLYATSIA in Exile», щоби привернути увагу світу до цієї втрати [46].

Міжнародна спільнота художників також проявила солідарність: австралійський митець Гвідо ван Гелтен у 2016 році створив монументальний мурал у прифронтовій Авдіївці – портрет місцевої вчительки на пошкодженій обстрілами багатоповерхівці, як символ стійкості культури на межі війни.

Бойові дії на сході України продовжували нищити архітектурні та історичні пам'ятки регіону. Хоч після 2015 року інтенсивність боїв знизилася, обстріли тривали, зокрема вздовж лінії розмежування, завдаючи шкоди об'єктам культурної спадщини.

Архітектурні пам'ятки сакрального значення потерпали найбільше: за даними Донецької ОДА, ще з 2014 року під обстрілами неодноразово опинявся Святогірський державний історико-архітектурний заповідник (лавра у Святогірську), що має 26 пам'яток храмової архітектури [30].

У наступні роки продовжували надходити повідомлення про пошкодження церков та храмів. Зокрема, постраждали храми у прифронтових населених пунктах Донеччини: церква Різдва Богородиці в селищі Новоекономісце, Свято-Миколаївський храм в Авдіївці, Покровська церква в с. Кліщіївка та інші – історичні будівлі зазнали руйнувань стін, дахів, вибиття вікон від вибухів. Деякі з цих храмів простояли понад століття (наприклад, церква у Новоекономічному збудована 110 років тому) і пережили навіть Другу світову, але були пошкоджені у сучасній війні.

Монументальне мистецтво та пам'ятники також опинилися під ударом. Величезний меморіальний комплекс на кургані Саур-Могила – символ Донецької області, присвячений подіям Другої світової – був практично знищений під час боїв у серпні 2014 року. Обеліск меморіалу перетворився на купу уламків від артилерійських ударів, а загарбники згодом установили над руїнами свої прапори. Обеліск меморіалу перетворився на купу уламків від артилерійських ударів, а загарбники згодом установили над руїнами свої

прапори [68]. Ця цілеспрямована руйнація історичних пам'ятних місць фактично є продовженням тактики “війни з пам'яттю”.

Після руйнування Саур-Могили окупаційна влада не допустила українських фахівців для порятунку залишків; натомість у 2015–2017 роках бойовики встановлювали на окупованих територіях власні ідеологічні пам'ятники, намагаючись переписати символічний ландшафт регіону. Наприклад, пам'ятники українським героям і знаковим подіям систематично демонтувалися, натомість поверталися радянські символи.

Відомо, що в окупованому Донецьку та Луганську залишили на місцях усі пам'ятники Леніну (на відміну від підконтрольної Україні території, де їх демонтували за законом про декомунізацію), а подекуди навіть відновлювали демонтовані раніше радянські монументи [56]. Така політика окупаційної влади свідчить про навмисне стирання українських історичних маркерів і насадження проросійського наративу в публічному просторі.

Варто також зазначити, що «тиха» шкода завдавалась культурній спадщині через занедбаність. На окупованих територіях Донбасу багато історичних будівель залишилися без належного догляду, деякі старовинні маєтки та музеї просто стояли законсервованими або використовувалися не за призначенням. Відсутність доступу українських фахівців до пам'яток унеможливила проведення реставрацій чи ремонтів у 2016–2017 роках. Тим часом у Криму російська адміністрація почала проводити будівельні роботи на пам'ятках, що призвело до їх пошкодження: в Бахчисараї так звані «реставратори» замінили автентичні елементи Ханського палацу, ставлячи під загрозу його історичну цінність. Цей унікальний палацовий комплекс кримських татар (включений до Попереднього списку ЮНЕСКО) зазнав непоправних втрат автентики через непрофесійні втручання окупаційної влади

Міжнародна спільнота у 2016–2017 рр. поступово усвідомлювала загрозу, що нависла над культурною спадщиною України внаслідок агресії РФ, і робила перші кроки підтримки. ЮНЕСКО тримала ситуацію під контролем через механізми моніторингу.

Починаючи з 2014 року, за ініціативи України Виконавча рада ЮНЕСКО регулярно ухвалювала рішення щодо моніторингу в окупованому Криму. У березні 2018 р. (за підсумками 2017-го) ЮНЕСКО оприлюднила звіт, де відзначено погіршення ситуації в Криму в сферах компетенції організації, зокрема численні порушення у сфері охорони культурної спадщини. ЮНЕСКО наголосила на необхідності прямого моніторингу стану пам'яток у Криму і погодила з Україною параметри спеціальної моніторингової місії. Хоча допуск міжнародних експертів на окуповані території був заблокований росією, сама постановка питання на рівні ЮНЕСКО допомагала фіксувати злочини проти культурної спадщини та залишала проблему в полі зору світової спільноти [94].

Європейський Союз та Рада Європи також висловлювали підтримку Україні в питанні збереження її культурної спадщини.

Європарламент у травні 2016 року ухвалив резолюцію щодо ситуації кримських татар, яка засудила утиски їхніх прав та культурної спадщини. У цьому документі депутати ЄС прямо закликали зберегти «історично багатокультурне середовище Криму» та гарантувати повагу до української, кримськотатарської та інших мов і культур на півострові, засудивши тиск на культурні й освітні організації кримських татар [49].

Також пролунала вимога відновити роботу кримськотатарського телеканалу АТР, закритого окупаційною владою. ПАРЄ (Парламентська асамблея Ради Європи) в своїх рішеннях 2016–2017 рр. торкалася гуманітарних питань на Донбасі, включно зі станом культури. Зокрема, резолюція ПАРЄ №2112 (2016) наголошувала на необхідності захисту освітніх і культурних прав населення на окупованих територіях та засуджувала випадки переслідування за проукраїнську культурну позицію [87].

Важливо, що в цей період активізувалися і неурядові міжнародні організації та професійні спільноти. ІКОМОС та ІКОМ – міжнародні ради з питань пам'яток та музеїв – уважно стежили за ситуацією. Українські музейники налагоджували контакти з колегами за кордоном для отримання методичної допомоги. Наприклад, 2017 року в Києві відбувся міжнародний семінар за

підтримки ЮНЕСКО з обміну досвідом щодо порятунку культурних цінностей у кризових ситуаціях, де обговорювали й кейс Донбасу. Також країни-партнери, як-от Польща, Литва, Франція, надавали цільову допомогу: обладнання для оцифровування колекцій, вогнегасне та пакувальне приладдя для музеїв прифронтових областей. Ці кроки хоч і не були публічно гучними, проте закладали основу для ширшої міжнародної підтримки, яка розгорнулася згодом.

Період 2018–2020 років характеризувався поглибленням проблем довкола культурної спадщини України в окупованому Криму та непідконтрольних районах Донбасу, а також активізацією міжнародної реакції і кроків України напередодні повномасштабного вторгнення. На цей час більшість культурних цінностей Криму і значна частина музейних фондів Донбасу залишалися на окупованих територіях – за оцінками, близько 70% музейних колекцій Донеччини та Луганщини опинилися поза контролем України [27].

Окупаційна влада нехтувала збереженням українських пам'яток, і вже станом на кінець десятиліття фіксувалося «систематичне знищення і розграбування об'єктів археології та архітектури Криму», що спонукало Україну шукати протидію [1].

Однією з найбільших загроз стали незаконні розкопки та вивезення культурних цінностей. Російські установи отримували нелегальні “дозволи” на археологічні роботи в Криму, що призвело до пошкодження пам'яток і втрати артефактів. У 2017–2019 рр. Державний Ермітаж (рф) проводив так звані розкопки на античному городищі та некрополі біля Феодосії, у результаті чого було пошкоджено культурні шари античної і середньовічної доби.

Знайдені цінні артефакти вилучалися і фактично привласнювалися окупантами. Так, під час «досліджень» на горі Тепе-Оба було викрадено численні матеріали, а згодом з'явилися оголошення про набір волонтерів на нові розкопки, що свідчить про організовану політику розграбування [32].

Такі дії порушують норми міжнародного гуманітарного права, і правозахисники прямо вказують, що навмисне нищення чи привласнення культурного надбання на окупованій території може розцінюватися як воєнний

злочин. Крім того, окупаційна адміністрація Криму ще з 2014 р. ухвалила “закон” про культурну спадщину, яким фактично оголосила українські пам’ятки власністю росії. До 2018 р. Вже 319 об’єктів культурної спадщини України в Криму були незаконно поставлені на облік як російські пам’ятки [38; 50].

Під приводом «реставрацій» чи виставок окупанти також вивозили цінності з музеїв: у 2016 р. з Феодосійської картинної галереї ім. І. Айвазовського до Третьяковської галереї в москві було вивезено 38 картин, а у 2017 році до москви доправили близько 450 експонатів з кримських музеїв для виставки про Боспорське царство [64].

Іншим різновидом загрозливих дій стали некваліфіковані «реставрації», які де-факто руйнували автентичність пам’яток. Найгучніший приклад – ханський палац у Бахчисараї (палац кримських ханів XVI ст., єдина пам’ятка кримськотатарської палацової архітектури), включений до Попереднього списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. У 2017–2018 рр. окупаційна влада розпочала там будівельні роботи, знехтувавши нормами реставрації [96]. Повідомлялося про варварські методи: столітні дубові балки перекриття було вирвано й замінено на залізобетонні конструкції, принципово змінено дах – автентичну черепицю зняли й покрили будівлю сучасним матеріалом, старовинні розписи пошкодили гідроструменем.

Український уряд офіційно звернувся до ЮНЕСКО із закликом вплинути на москву та припинити варварські роботи [15]. ЮНЕСКО включила питання Бахчисарайського палацу до порядку денного моніторингу ситуації в Криму. Хоч сама Організація не мала доступу до окупованої території, на рівні Комітету всесвітньої спадщини та Виконавчої ради лунали заяви про неприпустимість дій рф [64]. Зокрема, рішенням 205-ї сесії Виконавчої ради ЮНЕСКО (жовтень 2018 р.) було підтверджено продовження прямого моніторингу в сфері культури по Криму, із фокусом на проблемах збереження пам’яток, незаконних розкопках та переміщенні цінностей [50].

Попри протести, у 2019–2020 роках «реставрація» ханського палацу тривала та поширилася на інші об’єкти комплексу і сусідні пам’ятки. Українська

сторона задокументувала ці злочини: ще у 2018 р. поліція АР Крим (у вигнанні) відкрила кримінальне провадження за фактом умисного знищення пам'ятки національного значення – ханського палацу. Паралельно зафіксовано загрозу аналогічних «ремонтів» інших об'єктів: під ударом опинилися Воронцовський палац в Алупці, будинок-музей М. Волошина в Коктебелі, Дінцеровий особняк у Сімферополі та фортеця Єні-Кале в Керчі – окупаційна влада планувала там будівельні роботи без погодження з Україною [19].

В умовах таких викликів Україна протягом 2018–2020 рр. активізувала зусилля на міжнародній арені і всередині країни для захисту свого культурного надбання. На державному рівні був зроблений важливий крок: 30 червня 2020 року Україна завершила процес приєднання до Другого протоколу (1999) Гаазької конвенції 1954 р. про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту [25].

Ратифікація цього протоколу офіційно набрала чинності для України з 2021 р. і значно зміцнила правові можливості вимагати відповідальності за пошкодження пам'яток у воєнний час. Міжнародні організації та форуми, зі свого боку, регулярно реагували на факти утисків культурних прав і нищення спадщини. Парламентська Асамблея Ради Європи у своїх резолюціях засуджувала «систематичне знищення української культурної ідентичності Росією» на окупованих територіях, наголошуючи, що політика «русифікації», історичної ревізії та руйнування пам'яток є частиною гібридної агресії і може становити воєнні злочини та злочини проти людяності [45].

У резолюції ПАРЄ №2198 (2018) про гуманітарні наслідки війни прямо містився заклик до росії виконувати обов'язки держави-окупанта згідно з міжнародним правом, зокрема забезпечити охорону культурної спадщини і прав мешканців окупованого Криму і Донбасу [57].

Парламенти й уряди окремих держав також висловлювали позиції: так, у спільних заявах США, ЄС та інших партнерів регулярно згадувалося незаконне привласнення українських культурних об'єктів. Зокрема, Державний департамент США у 2020 р. засудив «варварське поводження» окупаційної

адміністрації з українськими культурними пам'ятками [74].

Отже у 2014-2021 роках питання захисту культурної спадщини України на окупованих і прифронтових територіях постійно перебувало в центрі міжнародної уваги. Водночас аналіз реакцій міжнародної спільноти засвідчує, що вони обмежувалися переважно декларативними заявами, резолюціями та рекомендаціями. ЮНЕСКО, ПАРЄ, Європарламент та інші інституції неодноразово закликали російську федерацію дотримуватися норм міжнародного права, припинити незаконні розкопки, вивезення та псевдореставрацію пам'яток, а також забезпечити охорону культурних цінностей. Проте відсутність реального механізму примусу і небажання держави-окупанта виконувати свої зобов'язання призвели до того, що міжнародні заклики залишалися безрезультатними.

2.2. Міжнародна інституційна підтримка культурної спадщини України в умовах повномасштабної війни (з 2022 року)

Наприкінці 2021 року росія зосередила понад 100 000 військовослужбовців навколо кордонів України, що викликало занепокоєння у всьому світі щодо неминучого повномасштабного вторгнення [89]. До середини грудня 2021 року Москва висунула ультиматуми (такі як вимога до НАТО заборонити Україні членство) та перекинула на місця важку військову техніку. Ці події передвіщали безпрецедентну загрозу, яку війна становила не лише для життя та інфраструктури, а й для багатої культурної спадщини України.

24 лютого 2022 року росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну з кількох напрямків. Протягом кількох годин у Києві, Харкові, Одесі та інших містах пролунали повідомлення про вибухи. Ракети та авіаудари почали вражати цивільні райони, а також культурні пам'ятки.

Вже 27 лютого надійшло повідомлення про одну з перших жертв серед спадщини: Іванківський історико-краєзнавчий музей (на північ від Києва) був підпалений під час боїв [66]. У цьому невеликому регіональному музеї

зберігалися десятки робіт відомої народної художниці Марії Примаченко, а українські чиновники повідомили, що близько 25 її картин було знищено вогнем. Втрату вважали «непоправною», враховуючи культовий статус Примаченко (ЮНЕСКО оголосила 2009 рік роком Марії Примаченко). Пізніше місцеві жителі розповіли, що їм вдалося врятувати деякі роботи, але будівля музею та значна частина його колекції були втрачені.

У столиці України, Києві, російські ракети ледь не влучили в найшанованіші пам'ятки країни протягом першого тижня. 1 березня 2022 року ракетний удар по київській телевежі сколихнув землю біля меморіалу Голокосту Бабин Яр – місця масових розстрілів у Другій світовій війні. Внаслідок вибуху загинуло п'ятеро людей, а також були пошкоджені частини меморіального комплексу Бабин Яр, зокрема єврейський цвинтар на цьому місці [43].

Президент Зеленський засудив «варварський» удар, здійснений так близько до священного місця пам'яті. Хоча, за повідомленнями, основні пам'ятники Голокосту залишилися неушкодженими, ударна хвиля розбила вікна та надгробки в меморіальному парку.

У лютому та березні 2022 року, коли російські війська просуvalися вперед, важкі бої та бомбардування завдали серйозної шкоди історичним містам. Місто Харків, яке багате на архітектурні пам'ятки зазнав інтенсивних обстрілів. 1 березня російські ракети вразили площу Свободи в центрі міста: внаслідок цього було пошкоджено міський театр опери та балету, а також концертний зал філармонії [52].

Величезний ранній конструктивістський пам'ятник Харкова, будівля Держпрому, також мала вікна, розбиті ударними хвилями (пізніше символ модерністської спадщини зазнав ще більшої шкоди у 2024 році).

До кінця березня, за повідомленнями ЮНЕСКО та ЗМІ, щонайменше 10 головних історичних будівель Харкова були пошкоджені, зокрема будівля «Слово» XIX століття (дім багатьох українських літераторів) та Успенський собор [5].

На півночі місто Чернігів щодня перебувало в облозі та бомбардуванні.

Російські авіаудари та артилерія пошкодили десятки пам'яток в історичному центрі Чернігова. Наприклад, 27 лютого внаслідок авіанальоту було частково зруйновано будівлю кінотеатру «Щорс» (пам'ятка архітектури 1930-х років, яка використовувалася як обласний Молодіжний центр).

Чернігівський обласний художній музей XIX століття та Публічна бібліотека імені Короленка (1910–1913) постраждали від снарядів, внаслідок чого їхні дахи були розбиті, а інтер'єри спалені.

Кілька чернігівських барокових та неокласичних церков також постраждали. Зокрема, купол та стіни прекрасного білого собору Святої Катерини (1715). На момент виведення російських військ з Чернігова на початку квітня щонайменше 8 церков, 2 музеї, 2 бібліотеки та інші історичні будівлі в місті були пошкоджені або зруйновані [7].

Найбільш катастрофічну ранню шкоду культурі за часів війни було завдано під час облоги Маріуполя на Азовському морі. Це портове місто, центр спадщини півдня України, було оточене та нещадно бомбардовано з кінця лютого до травня 2022 року. 16 березня 2022 року російський авіаудар знищив Донецький обласний драматичний театр у Маріуполі, класичну будівлю 1960-х років, у підвалі якої переховувалися сотні мирних жителів [76].

Центральна частина театру була зруйнована дощенту. Оцінюють, що в результаті цього єдиного нападу загинуло близько 300 людей, багато з яких – жінки та діти. Інші культурні заклади Маріуполя зазнали тієї самої долі. Наприклад художній музей Куїнджі, присвячений художнику 19 століття Архипу Куїнджі (уродженцю Маріуполя), був зруйнований прямим бомбардуванням 21 березня 2022, перед цим було викрадено його роботи, а також уродженця Криму – Івана Айвазовського [34; 29].

Навіть монументальне мистецтво стало жертвою: два великих мозаїчних панно відомої художниці Алли Горської – «Дерево життя» та «Боривітер» (1967) – були знищені під час обстрілу їхньої будівлі (колишнього ресторану «Україна») під час бою. На час падіння Маріуполя у травні практично всі його основні культурні об'єкти – театри, музеї, бібліотеки, пам'ятники, церкви – були

пошкоджені, зруйновані або захоплені. Пізніше українська влада каталогізувала понад 50 культурних будівель, зруйнованих лише в Маріуполі [16].

Коли шок від першого місяця вторгнення вщух, міжнародні спостерігачі почали оцінювати культурні втрати. Станом на 1 квітня 2022 року ЮНЕСКО підтвердила пошкодження 53 об'єктів культурного значення в Україні (цифра, яка лише зростатиме) [51].

Міністерство культури України звинуватило росію у «воєнних злочинах» проти культурної спадщини, перерахувавши 242 культурні пам'ятки та об'єкти, знищені або пошкоджені станом на кінець квітня [76]. Серед них були не лише музеї та церкви, а й історичні мости, меморіали, архіви, театри та бібліотеки. Як росія, так і Україна є підписантами Гаазької конвенції про захист культурних цінностей, але попередні дані вказують на повсюдне ігнорування цих зобов'язань.

Попри невдачу у захопленні Києва, росія переорієнтувала свій наступ на східну та південну Україну протягом весни та літа 2022 року, продовжуючи збільшувати культурні втрати. У травні російські війська посилили бомбардування в Харківській області, де особливо тяжкою втратою став Національний музей Григорія Сковороди в Сковородинівці. У ніч з 6 на 7 травня 2022 року російська ракета вразила цей маєток 18 століття [8]. Внаслідок вибуху також постраждав куратор музею, який переховувався на території.

Важкі бої в Луганській та Донецькій областях також призвели до культурного спустошення. На початку червня бої вирували навколо монастирського комплексу Святогірської лаври – шанованого православного святого місця, заснованого в 1627 році та оточеного лісистими пагорбами. 4 червня 2022 року російська артилерія підпалила дерев'яну церкву Всіх Святих у Лаврі, відбудовану в 2009 році за зразком тієї, що була зруйнована в радянську епоху [17].

Того тижня під час обстрілу Святогірського монастиря загинули щонайменше два ченці та черниця. Втрату церкви Всіх Святих, а також пошкодження інших будівель Лаври, Зеленський назвав актом «абсолютного

зла», і Україна вирішила наголосити на необхідності виключення росії з комітету ЮНЕСКО.

Протягом 2022 року були знищені й інші об'єкти релігійної спадщини. Наприклад, у Житомирській області 160-річна дерев'яна церква Різдва Христового у В'язівці була зруйнована російським авіаударом [18]. Так за даними уряду України, лише до кінця березня щонайменше 59 церков, синагог, мечетей та інших священних місць по всій Україні були пошкоджені внаслідок бойових дій. ЮНЕСКО та релігійна спільнота попередили, що навмисні напади на місця поклоніння є воєнними злочинами згідно з міжнародним правом.

На окупованих росією територіях культурна спадщина, яка не була фізично знищена, часто зазнавала систематичних грабунків та крадіжок. Наприклад, у Мелітополі російські війська у квітні 2022 року викрали та вивезли з Краєзнавчого музею золоту тіару, яка була інкрустована коштовним камінням та створена близько 1500 років тому [29].

Тим часом російські ракети далекого радіусу дії продовжували обстрілювати міста далеко від фронту, завдаючи культурної шкоди навіть у відносних «тилових» районах. Трагічна подія трапилася 14 липня 2022 року у Вінниці, коли російські ракети «Калібр» вразили Будинок офіцерів у центрі міста, концертний зал та культурний центр радянських часів [36]. У будівлі проходив денний захід для ветеранів війни та місцевих жителів. Внаслідок нападу загинуло щонайменше 23 особи (включаючи дітей), Будинок офіцерів був зруйнований (історичний фасад з колонадою).

До кінця 2022 року каталог руйнувань культурної спадщини був приголомшливим. Міністерство культури України задокументувало щонайменше 800 випадків пошкодження об'єктів культурної спадщини за перші десять місяців війни. Перевірений список ЮНЕСКО (більш консервативний) до кінця року зріс приблизно до 200 підтверджених пошкоджених об'єктів. Серед них були історичні центри міст (частини Харкова, Чернігова, Маріуполя лежали в руїнах), великі та малі музеї (від київського Художнього музею Ханенків з його європейськими шедеврами до місцевих народних музеїв), пам'ятники та

меморіали, архіви, театри та музичні зали, а також десятки бібліотек.

У 2023 році, поки війна тривала, росія змінила тактику на регулярні ракетні та безпілотні удари глибоко в межах території України. Ці атаки часто були спрямовані на інфраструктуру або просто тероризували цивільне населення, а багато з них завдавали шкоди культурно значущим об'єктам, включаючи об'єкти Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, або загрожували їм.

Одним із найжорстокіших прикладів був нічний ракетний обстріл Одеси в липні 2023 року. Старе місто Одеса, відоме своєю архітектурою 19 століття, щойно було внесено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (та Списку всесвітньої спадщини, що перебуває під загрозою) у січні 2023 року. У передсвітанкові години 23 липня 2023 року росія випустила десятки ракет по Одесі, очевидно, цілячись у порт, але влучивши у самий центр міста. Найбільш руйнівного враження було завдано Спасо-Преображенському собору, заснованому в 1974 році [35]. Прямий удар знищив дах собору, обваливши його купол і пошкодивши інтер'єр. Волонтери та духовенство кинулися рятувати ікони та священні предмети з-під завалів.

ЮНЕСКО засудила дії росії, назвавши цей вчинок «зухвалим» і зазначила, що це була головна церква історичної спадщини Одеси. Генеральна директокар ЮНЕСКО Одрі Азуле назвала це «обурливим руйнуванням» і попередила, що навмисні напади на культурну спадщину можуть бути кваліфіковані як воєнні злочини. Тієї ночі внаслідок нападів в Одесі загинуло щонайменше двоє людей, понад 20 історичних будівель було пошкоджено.

Трохи раніше, 6 липня 2023 року, російська ракета влучила в історичний центр Львова. Ракета влучила в житловий будинок у буферній зоні Старого міста Львова, що охороняється ЮНЕСКО, вбивши 10 мирних жителів та зруйнувавши багатоквартирний будинок 19-го століття. Мер Львова назвав це найбільшим нападом на цивільне населення міста з початку війни. ЮНЕСКО зазначила, що вибух розбив вікна та пошкодив фасади в центрі міста, що охороняється, порушуючи Конвенцію про всесвітню спадщину [26].

Окрім ракетних ударів, використання росією вибухових дронів «Шахед»

створило нові загрози для об'єктів історичної спадщини. Від кінця 2022 року року іранські дрони-камікадзе «Шахед-136» запускалися в Києві, Одесі, Львові та інших місцях, часто вночі. Уламки дронів часто падали поблизу історичних будівель. Наприклад, у жовтні 2022 року ударна хвиля пошкодила Будинок Центральної ради, в якому розміщені Педагогічний музей України та Музей української революції 1917–1921 рр. в Києві [9].

Війна також завдала екологічної та непрямой шкоди спадщині. Драматичним прикладом стало обвалення Новокаховської греблі 6 червня 2023 року. Руйнування цієї великої греблі на Дніпрі спричинило катастрофічну повінь у нижній частині Херсонської області. Окрім гуманітарної та екологічної катастрофи, повінь затопила історичні міста та пам'ятки нижче за течією. У місті Херсон повінь досягла собору Святої Катерини XVIII століття та Херсонського краєзнавчого музею, завдавши шкоди від води. Найбільше постраждало місто Олешки, де повністю був затоплений Будинок-музей Поліни Райко, української народної художниці, яка вкрила інтер'єр свого скромного будинку яскравими наївними фресками з ангелами, птахами та фольклорними сценами. Її розписний будинок був унікальною пам'яткою національної культури, яку часто порівнюють з «Біблією народного мистецтва», і пережив десятиліття занедбаності. Однак повінь дамби затопила будинок Райко до стелі, знищивши незамінні настінні розписи [10].

У 2024–2025 роках загроза культурній спадщині України залишається гострою. Російські війська продовжують здійснювати ракетні атаки та атаки безпілотників по українських містах. Наприклад, у листопаді 2024 року росія знову завдала ударів по історичному центру Одеси, пошкодивши кілька архітектурних пам'яток та забравши життя однієї людини.

ЮНЕСКО направила місію до Одеси для оцінки нових збитків, оскільки їй довелося повторити процес, який вона виконала після нападу в липні 2023 року. У заяві ЮНЕСКО від листопада 2024 року було повторено засудження «всіх нападів на культурні цінності» та наголошено, що дії росії суперечать міжнародному праву [55].

Так само й інші регіони зазнали продовження культурних втрат. В окупованих частинах Донбасу з'явилися повідомлення про те, що російська влада зносить українські пам'ятники (такі як військові меморіали та статуї національних поетів). На початку 2025 року було відзначено, що російські обстріли навколо Бахмута та Вугледара пошкодили невеликі місцеві музеї та меморіали Другої світової війни.

Міжнародні організації наголошують, що вони уважно стежать за ситуацією. Станом на жовтень 2024 року ЮНЕСКО підтвердила пошкодження 457 культурних пам'яток в Україні з початку вторгнення. Це включало 143 релігійні об'єкти, 231 історичну будівлю, 32 музеї, 33 пам'ятники, 17 бібліотек та архів. Нагадуємо, що до вересня 2025 року підтверджена кількість пошкоджених об'єктів зросла до 509. Міністерство культури та стратегічних комунікацій повідомляє, що справжня кількість постраждалих культурних об'єктів понад 1000, якщо врахувати неперевірені та тимчасово окуповані території [4].

ЮНЕСКО та інші міжнародні партнери активізували зусилля для захисту того, що можна врятувати – від надання вогнезахисних матеріалів та мішків з піском музеям до складання цифрових картографічних описів колекцій. Вони також неодноразово засуджували напади росії на культуру.

У цих умовах постає завдання перейти від констатації масштабів руйнувань до предметного аналізу дієвості міжнародної підтримки: необхідно простежити, які саме інструменти і в яких обсягах застосували ЮНЕСКО, ICOM, ICOMOS, ICCROM, Blue Shield International, структури ЄС та ООН у 2022–2025 роках; що саме було профінансовано й поставлено (матеріали, обладнання, навчання, цифрові проєкти, правові ініціативи), у які строки й з яким географічним охопленням; наскільки ці дії були своєчасними, релевантними потребам і додатковими до зусиль України. Таке дослідження спиратиметься на офіційні звіти організацій, бюджетні й грантові реєстри, протоколи рішень, незалежний моніторинг та кейс-стаді конкретних інтервенцій (наприклад, екстрена консервація, евакуація фондів, оцифрування, застосування режимів

охорони за Гаазькою конвенцією), із фіксацією причинно-наслідкових зв'язків між заявами й фактичними діями. Окремо слід врахувати обмеження доступу до окупованих територій, асиметрію верифікації збитків і можливу політичну упередженість джерел, що зумовлює потребу в перехресній перевірці даних. Лише такий системний підхід дозволить відмежувати декларативний рівень підтримки від реально вимірюваних результатів і дати зважену відповідь на ключове запитання цієї роботи: чи перетворилися міжнародні засудження на достатні й ефективні дії для збереження культурної спадщини України.

Протягом повномасштабної війни 2022–2025 міжнародні організації консолідовано реагували на безпрецедентні загрози культурній спадщині України. На найвищому рівні пролунали рішучі заяви із засудженням руйнування пам'яток: з перших днів ЮНЕСКО різко засудила напади на культурні об'єкти та закликала поважати норми міжнародного гуманітарного права [41].

Рада Безпеки ООН провела спеціальне засідання (формула Аррія, 15 липня 2022 р.), де представники України, Албанії, Польщі та експерти (зокрема, президент ІКОМОС) інформували про масштаб пошкоджень і наголосили на потребі скоординованої міжнародної допомоги [59]. Там же було чітко окреслено, що цілеспрямоване нищення культурних пам'яток – це грубе порушення міжнародного права (Конвенції 1954 р.), яке мусить спричинити відповідальність винних [48].

Європейський Союз одностайно приєднався до осуду російської агресії проти культурної спадщини України; Європарламент та інші інституції ЄС неодноразово проголошували підтримку України і закликали до захисту її культурних цінностей. ЮНЕСКО зі свого боку активізувала механізми правового захисту: терміново внесла історичний центр Одеси до Списку Всесвітньої спадщини, одночасно надавши йому статус під загрозою (січень 2023 р.), підкресливши «обов'язок усього людства захистити це місце» [54].

Також у 2022–2024 рр. Комітет ЮНЕСКО з охорони культурних цінностей в умовах конфлікту присвоїв 27 українським об'єктам спеціальний статус

«посиленої охорони» за Гаазькою конвенцією 1954 р. (Протокол 1999), що гарантує їм «вищий імунітет від атак» і передбачає кримінальну відповідальність за посягання на них [31]. Для підтримки нематеріальної спадщини, ЮНЕСКО в екстреному порядку внесла у липні 2022 р. елемент «Культура приготування українського борщу» до списку, що потребує негайного захисту, визнавши, що війна ставить під загрозу цю живу традицію (через переміщення носіїв, неможливість збиратися та готувати борщ громадами тощо) [37]. Цей символічний крок мав мобілізувати міжнародну підтримку для збереження культурної ідентичності України навіть в умовах війни. Одночасно міжнародні музейні та пам'яткоохоронні спільноти консолідували зусилля: у травні 2024 р. ІКОМ (Міжнародна рада музеїв), ІКОМОС, Міжнародна рада архівів (ІСА) та ІФЛА спільно видали декларацію із закликом до посилення глобальних дій на захист музеїв, архівів, бібліотек і пам'яток під час конфліктів [47].

Отже, на політичному і правовому рівні міжнародна спільнота чітко заявила: знищення культурної спадщини України є неприйнятним і порушує міжнародне право — за заявами настали кроки щодо надання об'єктам підвищеного охоронного статусу та заклики притягнути агресора до відповідальності.

Міжнародна підтримка не обмежилася деклараціями — були мобілізовані значні фінансові й матеріальні ресурси для порятунку спадщини. ЮНЕСКО з лютого 2022 р. оперативно розгорнула програму екстреної допомоги Україні, залучивши понад 20 млн доларів США на підтримку фахівців культури, захист будівель і колекцій, оцінку збитків та боротьбу з мародерством [31]. Кошти надходили від держав-членів та партнерів: приміром, Японія профінансувала трастовий фонд ЮНЕСКО для України, що дозволило розпочати у 2023 р. масштабний проєкт з підготовки українських фахівців (спільно з ІКОМОС та ІККРОМ) [60].

В рамках цього проєкту під назвою «Підтримка України в сфері культури та освіти через ЮНЕСКО» було сконцентровано зусилля на невідкладній допомозі об'єктам всесвітньої спадщини: зокрема, розробляли плани порятунку

та відновлення для Софійського собору й Лаври в Києві, дерев'яних церков Карпат та історичного центру Чернігова [85]. Не менш важливу фінансову роль відіграла Міжнародна альянсва фундація ALIPH, створена для захисту спадщини у зонах конфліктів.

Вже 7 березня 2022 р. ALIPH затвердила екстрений План дій з бюджетом 5 млн доларів власних коштів, до якого додалися внески ЄС (4 млн євро), фонду Гетті (1 млн дол.), Держдепартаменту США (645 тис. дол.) та князівства Монако. Завдяки цьому партнерству станом на листопад 2024 р. ALIPH виділила 7,75 млн доларів США для підтримки майже 400 українських установ культури в усіх регіонах країни. Цільове використання цих коштів охопило шість напрямів: надання сотням музеїв, бібліотек і архівів необхідного обладнання (безпечні сховища, пакувальні матеріали, вогнегасники, генератори, системи контролю клімату тощо); термінове перевезення з-за кордону тисяч спеціалізованих музейних контейнерів та іншого оснащення (у співпраці з Польщею, Італією, Францією, Швейцарією, Австрією, Британією); створення близько 12 «укриттів» – великих запасників для евакуйованих цінностей; розгортання т.зв. «культурних амбулансів» (спеціально обладнаних автівок Українського національного реставраційного центру) для оперативного виїзду реставраторів у зону уражень; стабілізаційні протиаварійні роботи на пошкоджених історичних будівлях (наприклад, у Харкові та Одесі); а також 3D-сканування понад 40 пам'яток, щоб зафіксувати їх стан і полегшити майбутню реставрацію. крім того, ALIPH став прямим матеріальний і фінансовий супровід українських музейників і реставраторів, які попри війну продовжують виконувати свій обов'язок. Активну донорську підтримку надавали і європейські інституції: Євросоюз через свій інструмент зовнішньої політики профінансував значну частину згаданого фонду ALIPH, а також виділив кошти ЮНЕСКО та ІККРОМ. У 2022 р. ЮНЕСКО надала Україні екстрений грант 50 тис. доларів на закупівлю обладнання для порятунку культурних цінностей [93]. Зокрема було придбано і доставлено в Міністерство культури України 33 дизель-генератори для аварійного електроживлення музеїв та заповідників. Сполучені Штати

підтримали окрему програму ІККРОМ: у 2023 р. Держдепартамент США надав 1 млн доларів на проєкт із вдосконалення управління ризиками для української спадщини (ці кошти стали другим за розміром грантом у рамках ініціативи США з порятунку культурної спадщини України) [95].

Таким чином, фінансова допомога надходила з усього світу: від міжурядових організацій, окремих країн і благодійних фондів. Хоч обсяг наданих грантів та обладнання обчислюється десятками мільйонів доларів, експерти попереджають, що це лише початок: за оцінкою ЮНЕСКО, на повну відбудову та відновлення культурного сектору України знадобиться інвестиція близько 6,9 млрд доларів [54]. Міжнародна спільнота фактично заклала матеріальний фундамент солідарності, хоч масштаби руйнувань вимагають багатократно більших ресурсів.

Поряд із фінансовою підтримкою суттєвими були кроки з практичного захисту та навчання. ЮНЕСКО зосередилася на превентивних заходах: уже в березні 2022 р. експерти Організації консультували українських музеєзнавців, як убезпечити будівлі і експонати (укріпити вікна, поліпшити пожежогасіння, знайти безпечні сховища для колекцій) [63].

За підтримки ЮНЕСКО по всій країні культурні об'єкти маркували емблемою «Блакитного Щита», сигналізуючи про їх захищений статус і попереджаючи, що навмисний удар по них стане воєнним злочином. Організація також доставила в Україну партії матеріалів для фізичного захисту пам'яток – спеціальні вогнетривкі полотна для накриття фасадів і скульптур, пакувальні матеріали, а також електрогенератори для музеїв. Не відкладаючи, ЮНЕСКО профінансувала екстрені ремонтні роботи на низці пошкоджених об'єктів у Харкові, Києві та Одесі (зокрема, закривали вибиті вибухами вікна, зміцнювали конструкції). ICOM (Міжнародна рада музеїв) і її національні комітети розгорнули кампанії зі збору і доставки в Україну найнеобхіднішого. За інформацією ICOMOS, вже навесні 2022 р. було передано 400 вогнегасників для охорони цінних дерев'яних церков в Україні [59].

ICOM Німеччини спільно з ICOM Швейцарії та рядом європейських

партнерів створили платформу «ICOM4Ukraine», яка координувала надходження допомоги: від музейного обладнання до консультацій. У 2023 р. в межах спеціального проєкту ICOM (фінансованого комітетом SAREC) українським музеям масово постачали цифрове обладнання та програмне забезпечення для оцифрування колекцій, а також обладнання для порятунку і консервації артефактів. Виникла потреба навчити користуватися цією технікою – і ICOM з партнерами розробили комплекс з 12 навчальних відео українською мовою про цифрову каталогізацію, створили українські переклади європейських фахових посібників, організували консультації для музейних команд. Як результат, за підтримки ICOM понад 30 українських музеїв оцифрували і виклали в загальноєвропейські бази близько 8 тисяч музейних предметів, що значно підвищило їхню безпеку та видимість у світовому інформаційному просторі [61].

Водночас ICOM спільно з Міністерством культури України ініціювала створення «Червоного списку» культурних цінностей України, що перебувають у зоні ризику [58]. Цей спеціальний перелік мав на меті застерегти міжнародний антикварний ринок і правоохоронців від торгівлі незаконно вивезеними з України предметами – адже війна різко підвищила загрозу грабежів і контрабанди. а запит українського уряду експерти ICOM і ІКОМОС визначали найбільш вразливі категорії (археологічні античності, рукописи, ікони, монети тощо) і наприкінці 2022 р. видали ілюстрований «Червоний список України», покликаний допомогти поліції та інтерполу впізнавати та повертати потенційно вкрадені артефакти. Паралельно розгорталися тренінги з «екстреної допомоги» спадщині на випадок аварій. ICCROM – Міжнародний центр збереження спадщини – у співпраці з українським Міністерством культури, Музеєм Майдану та ініціативою HERI провів у 2024 р. всеукраїнську програму навчань для «культурних рятувальників».

За підтримки Єврокомісії (Генеральний директорат з освіти і культури) ICCROM підготував 23 українських спеціалістів з 11 областей, сформувавши першу національну команду фахівців, здатних реагувати на надзвичайні ситуації

у сфері культури [91]. Ці фахівці опанували навички оцінки пошкоджень, укріплення аварійних будівель, рятування колекцій з-під завалів, співпраці зі службами ДСНС і військовими для ефективного захисту пам'яток під час бойових дій. Програма включала онлайн-модулі з управління ризиками і двотижневі практичні навчання в Києві (липень 2024), під час яких відпрацьовувалися сценарії порятунку в реальних умовах кризи. Таким чином, за активного залучення міжнародних експертів, в Україні з'явилася власна мережа «швидкої допомоги» для культурної спадщини – ресурс, що лишатиметься актуальним і після війни.

Ключову роль відіграла і цифрова складова зусиль, спрямованих на фіксацію та збереження культурних цінностей. У 2023 р. було запущено спеціальну онлайн-платформу для збору й геоприв'язки даних про всі зафіксовані пошкодження пам'яток; ці дані лягли в основу оновлюваного переліку втрат, який ЮНЕСКО регулярно публікує (на вересень 2025 р. підтверджено пошкодження 509 об'єктів культурної інфраструктури України) [6].

До цифрових ініціатив долучалися і неурядові проекти за підтримки міжнародних організацій. Так, данська секція Блакитного Щита спільно з ІКОМОС запустили платформу «Backup Ukraine», що залучила сотні волонтерів для тривимірного сканування пам'яток за допомогою смартфонів; отримані цифрові моделі безпечно зберігаються в хмарному сховищі і стануть основою для реставрації чи реконструкції у випадку втрати оригіналів. У 2022 р. ця ініціатива здобула міжнародну премію, продемонструвавши потенціал цифрових технологій для збереження спадщини під час війни [39].

Детальніше щодо Блакитного Щита: з листопада 2022 р експерти організації консультували щодо імплементації міжнародного права, ділилися досвідом захисту спадщини в збройних конфліктах, а також розпочали серію місій в Україну для оцінки пошкоджень. Три польові місії (2022–2023) охопили Київщину, Одещину, Харківщину, Херсонщину: фахівці оглядали зруйновані музеї, церкви, збирали свідчення від місцевих мешканців і музейників,

документували масштаби мародерства (як у випадку Херсонських музеїв, де при відступі окупанти вивезли тисячі експонатів. На основі цих місій Блакитний Щит підготував детальні рекомендації для української влади щодо посилення спроможностей у сфері охорони спадщини під час війни [41].

Важливим результатом стало також експертне сприяння оновленню українського законодавства: за участі Blue Shield та ICOMOS у 2023 р. напрацьовано зміни до національного закону про охорону культурної спадщини, щоб гармонізувати його з вимогами Конвенції 1954 р. (включно з використанням емблеми Блакитного Щита, створенням системи військово-цивільного захисту пам'яток тощо). Широка європейська громадськість теж не стояла осторонь: організація «Європа Ностра» започаткувала програму Heritage Solidarity Fellowships for Ukraine, що за підтримки Global Heritage Fund та ALIPH з літа 2022 р. надає стипендії і тимчасовий притулок українським музейним фахівцям за кордоном [84]. «Європа Ностра» та інші НУО також брали активну участь у міжнародних конференціях з відбудови України, наголошуючи на врахуванні культурного виміру. Зокрема, в червні 2025 р. на конференції в Римі було оголошено про намір створити Український фонд культурної спадщини (спільно урядом України та ALIPH) – довгостроковий механізм фінансування реставраційних проєктів [92].

У висновку міжнародна реакція на загрози українській культурній спадщині була безпрецедентно масштабною і багатогранною – від гучних резолюцій до конкретних дій «у полі». За неповні три роки війни сформувалася ціла екосистема підтримки: світові організації (ООН/ЮНЕСКО, ЄС, Рада Європи), професійні мережі (ICOM, ICOMOS, ICCROM, Blue Shield), фонди (ALIPH, Гетті, АфСР США) та інші об'єднали зусилля. Ця співпраця дала певні результати. Тисячі музейних предметів було евакуйовано або оцифровано, сотні установ отримали обладнання, десятки пам'яток укрито і законсервовано, в Україні з'явилися кваліфіковані команди кризового реагування. Водночас масштаб руйнувань залишається величезним: за даними українського уряду, з 2022 р. пошкоджено або знищено понад 1 400 об'єктів офіційної спадщини та

понад 2 200 закладів культури, а збитки у культурному секторі перевищують 27 млрд євро. На цьому тлі надані десятки мільйонів допомоги хоча і вкрай важливі, але є лише часткою від потреб. Міжнародна спільнота продемонструвала солідарність не лише на словах: окрім резолюцій про «культурний геноцид» вона розгорнула конкретні програми захисту і порятунку спадщини. Однак ефективність цих зусиль упирається у тривалість і інтенсивність війни. Системні заходи – евакуація, зміцнення, документування – дозволили зберегти безцінні артефакти і мінімізувати втрати там, де це було можливо. Проте поки тривають обстріли, жодна міжнародна ініціатива не здатна повністю убезпечити всю спадщину країни. Головне досягнення на сьогодні – створення підґрунтя для майбутнього відновлення: детально зафіксовано воєнні злочини проти культури, підготовлено кадри реставраторів, налагоджено механізми фінансування. Цей фундамент дасть змогу по завершенні війни розпочати масштабну реконструкцію історико-культурного середовища. Таким чином, дії міжнародних організацій в цілому відповідали безпрецедентному масштабу загрози – хоча і не зняли її повністю, вони забезпечили необхідний «рятувальний круг» українській культурній спадщини.

2.3. Участь волонтерських та приватних організацій у збереженні культурної спадщини України

В умовах повномасштабної війни на території України поряд із урядовими зусиллями розгорталася широка хвиля допомоги від недержавних міжнародних організацій, приватних фондів, діаспори, професійних спільнот і волонтерів, яка істотно посилила захист культурної спадщини нашої держави. Помітну роль відіграли міжнародні благодійні фонди, що надали фінансування та матеріальні ресурси для порятунку культурних цінностей. Зокрема, вже згаданий раніше міжнародний фонд ALIPH. Іншим прикладом приватної ініціативи стала програма Ukraine Heritage Response Fund, започаткована у 2022 р. незалежною організацією World Monuments Fund (WMF) – провідним міжнародним фондом

охорони пам'яток. WMF створив спеціальний фонд допомоги українській спадщині, куди на початок було залучено 500 тис. дол. гранту від фонду Гелен Франкенталер [77]. Ці кошти пішли на підтримку українських фахівців та закупівлю матеріалів для захисту історичних місць (вогнетривкі укриття, пакувальні матеріали, засоби пожежогасіння тощо). WMF також оголосив про підготовку до масштабних проєктів фізичної реставрації, щойно дозволять безпекові умови, і розпочав формування довгострокового фонду на відбудову культурних пам'яток України. Аналогічно, нідерландський фонд Prince Claus Fund через свою програму екстреної культурної допомоги Cultural Emergency Response (CER) вже в березні 2022 р. активував механізм підтримки українських музеїв та колекцій. Спираючись на партнерську мережу в Україні та сусідніх країнах, CER надавав оперативні гранти й експертну допомогу для «першої допомоги» – евакуації та захисту експонатів, запобігання подальшим руйнуванням [86]. CER координував свої дії з іншими міжнародними партнерами і швидко доводив фінансування до місцевих хранителів спадщини без зайвої бюрократії.

На допомогу прийшли і численні громадські об'єднання та мережі фахівців за кордоном, що згуртувалися для практичної підтримки українських інституцій. Яскравим прикладом є створений невдовзі після вторгнення Ukraine Art Aid Center (UAAC) – міжнародний волонтерський осередок, керований з Берліна за участі європейських музейників і меценатів. У березні–грудні 2022 р. UAAC залучив близько 3,2 млн євро пожертв (у тому числі значні внески з Німеччини) і організував відправку до України близько 35 вантажівок з приблизно 250 тоннами матеріалів для понад 500 культурних установ [90]. У цих конвоях доправлялися найнеобхідніші засоби для порятунку колекцій: вогнестійкі шафи, ящики для транспортування творів, обладнання для оцифрування, інструменти для укріплення будівель, ІТ-устаткування, генератори та ін. – тобто все, чого гостро потребували музеї й архіви в зоні бойових дій. Діяльність UAAC стала зразком співпраці діаспори, європейських фахівців та донорів задля швидкої матеріальної допомоги культурним інституціям України. Схожі волонтерські

платформи виникали і в інших країнах: так, у Польщі вже в перші дні війни було створено «Комітет допомоги музеям України» при Варшавському музеї Варшавського повстання, що об'єднав понад 50 польських культурних інституцій для підтримки українських колег [70]. Цей комітет координував збір і доставку в Україну партій пакувальних матеріалів, вітринного скла, засобів гасіння і консервації, а також надавав консультації щодо оцифрування колекцій та фіксації збитків. Щоб профінансувати постійну діяльність, польські музеї за посередництва Інституту ім. Павла Влодковича запустили відкритий збір коштів на підтримку українських музеїв.

Паралельно великі європейські музеї, архіви та бібліотеки запропонували українським колегам прихисток для колекцій і професійну підтримку. За координації мережі NEMO (Європейської організації музеїв) по всій Європі збиралися пропозиції допомоги – від місць для зберігання фондів та обладнання, до тимчасового працевлаштування музейних співробітників і спільних виставкових проєктів [70]. Зокрема, Німеччина запропонувала декілька безпечних сховищ: Документаційний центр вигнання в Берліні заявив про готовність безплатно розмістити евакуйовані українські музейні предмети у своїх оснащених сховищах, а Музей союзників у Берліні публічно запропонував тимчасово прийняти артефакти з України у свої фонди до моменту, коли вдасться створити централізоване сховище для порятованих колекцій. У Саксонії музейний округ Баутцен (Museum der Westlausitz, м. Каменц) заявив про готовність допомогти з евакуацією і збереженням українських мистецьких творів, надавши місце в фондосховищах, догляд реставраторів і логістичну підтримку перевезень за потреби. Норвегія також відгукнулася: Національний музей мистецтва, архітектури і дизайну в Осло оголосив, що прийме на зберігання й консервацію українські культурні цінності – під гаслом «культурна спадщина не має кордонів та строку давності». А регіональний Anno Museum в Елверумі, маючи новозбудований сучасний депозитарій на 100 тисяч одиниць, зарезервував у ньому значні потужності на випадок масової евакуації колекцій з України, наголосивши на готовності переглянути власні плани заради

нагального порятунку чужих фондів. Окремо слід відзначити ініціативи з підтримки самих українських фахівців: так, Фундація Аушвіц-Біркенау в Польщі започаткувала у 2022 р. стипендіальну програму для українських реставраторів. У співпраці з музеєм Аушвіцу було організовано оплачувані 6-місячні стажування для спеціалістів з України (забезпечено стипендії, житло, роботу в реставраційних майстернях меморіалу) – щоб вони могли продовжувати професійну діяльність у безпечних умовах, підвищити кваліфікацію та водночас зробити внесок у збереження історичної спадщини Польщі.

Важливо, що значну частину згаданих ініціатив забезпечили волонтери та цифрові спільноти, часто координовані українською діаспорою чи іноземними фахівцями. Одним із перших масштабних кроків стала акція Saving Ukrainian Cultural Heritage Online (SUCHO) – міжнародний проєкт екстреного архівування українських цифрових ресурсів [73]. Його в березні 2022 р. заснували троє фахівців-діаспорян (Бостон, Стенфорд, Флоренція), стурбовані вразливістю українських музейних і бібліотечних сайтів під час війни. SUCHO всього за кілька тижнів залучив понад 1500 волонтерів із більш як 38 країн світу – архівістів, айти-фахівців, бібліотекарів – які дистанційно взялися зберігати контент українських культурних інституцій. Вони оперативно склали список із 5400 веб-сайтів музеїв, бібліотек, архівів, мистецьких центрів України і почали масово копіювати їх на резервні сервери за межами країни. результати вже до кінця 2022 р. SUCHO зберіг десятки терабайтів даних – цифрові колекції, оцифровані документи, каталоги, оцифровані експонати – убезпечивши їх від потенційного знищення через бомбардування чи кібератаки. Надалі SUCHO не лише продовжував архівування, а й розширив діяльність: у 2023 р. проєкт організував постачання генераторів і батарей для українських музеїв та архівів (щоб уберегти фонди від вологості під час відключень електрики). Визнанням ефективності цієї ініціативи стала присуджена їй у 2023 р. європейська премія Europa Nostra Awards (Grand Prix), що підкреслила значення волонтерського внеску SUCHO у збереження спадщини під час війни.

Активну участь у порятунку спадщини взяла й українська діаспора по

всьому світу, використовуючи як власні інституції, так і неформальні мережі. Українські громади за кордоном згуртовувалися для збору коштів на спеціальні проекти в царині культури – від закупівлі матеріалів для консервації до фінансування реставраційних робіт. Наприклад, довголітня діаспорна установа Наукове Товариство ім. Шевченка у Нью-Йорку створила фонди підтримки для українських учених-гуманітаріїв, письменників та митців, які постраждали від війни або опинилися в еміграції [67]. Це дозволило зберегти безперервність наукових і культурних досліджень, попри вимушене переселення багатьох інтелектуалів. Діаспорні культурні осередки також стали ініціаторами спеціальних програм. Так, Український музей у Нью-Йорку (головна скарбниця української діаспори в США) у 2022 р. запустив програму SAFE, спрямовану на Strategic Aid For Emergencies у музейній сфері України. SAFE залучила північноамериканських фахівців музейної справи для консультування та менторства українських музеїв, які переживають війну [78]. У фокусі програми – допомога з терміною стабілізацією музейних установ та їхніх колекцій (від укріплення будівель і перевезення фондів у безпечні місця до планування консерваційних заходів), надання фінансової підтримки музейним працівникам, які залишаються в небезпечних регіонах, а також правовий супровід щодо фіксації злочинів проти культурних цінностей (документування злочинного вивезення артефактів, підготовка доказів для притягнення до відповідальності). Програма SAFE стала логічним продовженням місії діаспорного музею – не лише збереження культурної спадщини, а й переосмислення її ролі під час війни, зокрема через призму деколонізації (осмислення російського імперського впливу на українські зібрання) та адвокації справедливості для української культури на світовому рівні.

Таким чином, у 2022–2025 рр. позадержавна міжнародна підтримка відіграла ключову роль у захисті та збереженні культурної спадщини України під час війни. Недержавні фонди та організації оперативно надали фінанси, матеріали й обладнання там, де державні механізми не завжди встигали або могли діяти гнучко. Музеї, університети та професійні асоціації за кордоном

простягнули руку допомоги українським колегам – від фізичного порятунку артефактів до прихистку для науковців і митців. Волонтерські мережі й діаспорські ініціативи продемонстрували надзвичайну згуртованість у цифровому вимірі, уберігаючи знання і пам'ять від знищення шляхом оцифрування, документування воєнних злочинів проти культури і підготовки ґрунту для майбутньої відбудови. Все це відбувалося без прямої участі урядових структур, що підкреслює самоорганізацію світового культурного співтовариства перед лицем загрози знищення спадщини.

Висновки до розділу 2

Від перших днів агресії культурна спадщина стала мішенню систематичних руйнувань, крадіжок, привласнень та спроб стерти національну ідентичність українського народу. Міжнародна спільнота, попри складну політичну кон'юнктуру, проявила солідарність через конкретні дії – фінансування, екстрену допомогу, навчання, цифрову фіксацію втрат та адвокацію притягнення агресора до відповідальності.

Ключовими інституційними гравцями виступили ЮНЕСКО, ICOM, ICOMOS, ICCROM, Blue Shield International, Європейський Союз, Рада Європи та низка благодійних фондів і приватних організацій. Попри значні втрати міжнародна допомога дозволила зберегти чимало артефактів, убезпечити фонди, зміцнити професійний потенціал українських фахівців та закласти фундамент для майбутньої реставрації. Водночас аналіз дій засвідчує, що ефективність підтримки часто залежала від поєднання офіційної інституційної допомоги та приватних ініціатив, а також від залучення громадянського суспільства та цифрових технологій.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МІЖНАРОДНОЇ ПІДТРИМКИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

3.1. Порівняльний аналіз державної та приватної міжнародної підтримки: можливості й обмеження

Повномасштабна війна росії проти України, що розпочалася у лютому 2022 року, стала безпрецедентним викликом для збереження культурної спадщини. Як вже було розглянуто раніше, від перших тижнів війни міжнародна спільнота зреагувала низкою заяв, програм і практичних ініціатив, спрямованих на захист українських пам'яток. Однак масштаби цієї підтримки, її форми та ефективність істотно відрізнялися залежно від того, чи йдеться про міждержавну (офіційну), чи приватну (незалежну, волонтерську, благодійну) допомогу. Для повного розуміння характеру міжнародної взаємодії у сфері культурної спадщини необхідно порівняти обидва ці напрями: офіційно-інституційний та неформально-громадський.

Офіційна міжнародна підтримка охорони культурної спадщини України з боку міжурядових структур реалізується переважно через інституційні механізми – ЮНЕСКО, ICOM, ICCROM, Європейський Союз, Раду Європи, ALIPH, а також окремі державні культурні агентства (наприклад, Державний департамент США, Національний інститут культурної спадщини Польщі, Міністерство культури Франції). Найактивнішу роль у перші роки війни відігравала ЮНЕСКО, яка ще у березні 2022 року створила Emergency Response Mechanism for Ukraine's Cultural Heritage – спеціальний механізм термінової допомоги. Його діяльність включала постачання матеріалів для консервації пам'яток, забезпечення протипожежного обладнання для музеїв і надання технічних консультацій з евакуації фондів. Упродовж 2022–2024 років під егідою ЮНЕСКО відбулося понад 30 місій експертів, що здійснювали

моніторинг пошкоджень у Київській, Харківській, Чернігівській, Львівській та Одеській областях [94]. Важливим напрямом стала цифрова фіксація втрат. Спільно з ІССРОМ (Міжнародним центром з вивчення питань збереження та реставрації культурних цінностей) ЮНЕСКО у 2023 році розпочала масштабний проєкт з картографування пошкоджених об'єктів. Цей проєкт профінансований урядом Японії та Франції і включав тренінги для українських фахівців щодо методології цифрової оцінки шкоди.

Ще один приклад інституційного підходу – діяльність ALIPH. Фонд зосередився на фінансуванні конкретних об'єктів: реставрації будівлі Харківського художнього музею, консервації зруйнованих фасадів у Чернігові, закупівлі захисних матеріалів для 12 музеїв південних регіонів. У 2023 році ALIPH виділив понад 2,5 млн доларів США на українські. Організація ICOM (*International Council of Museums*) реалізувала низку проєктів технічної підтримки – зокрема, програму *Ukrainian Museums at Risk*, у межах якої музеї отримали обладнання для сканування, оцифрування та збереження фондів. Було створено інструкції українською мовою щодо цифрової каталогізації та реставраційних стандартів [58].

Певну роль відіграє і Європейський Союз, який через програму *Creative Europe* та ініціативу *Heritage Solidarity with Ukraine* підтримує довгострокові проєкти з відновлення культурної інфраструктури. У 2024 році за фінансування ЄС було розпочато реконструкцію кількох музеїв і створення регіональних центрів з цифрової спадщини у Львові та Чернівцях. Основними характеристиками міждержавної допомоги є масштабність, формалізованість та багаторівнева координація. Водночас їй притаманна низька оперативність, оскільки реалізація програм часто вимагає міжурядових погоджень і процедурних рішень. Проте такі проєкти забезпечують системність, прозорість фінансування та довготривалу підтримку.

Паралельно з офіційними ініціативами відбувалося швидке розгортання приватних і волонтерських форм допомоги, які діяли більш гнучко, поза державними структурами. Однією з перших стала ініціатива SUCHO –

міжнародна волонтерська мережа, створена у березні 2022 року трьома фахівцями з бібліотекознавства [78]. Вони організували понад 1500 волонтерів із 38 країн, які оцифровували вебсайти українських музеїв, бібліотек і архівів, рятуючи цифрові копії від втрати. До середини 2023 року SUCHO зберегло понад 50 терабайтів даних та понад 4000 вебресурсів. Другим прикладом приватної участі є Fondation Giacometti (Франція), яка у 2023 році профінансувала відновлення фондів скульптури в Національному музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків і організувала програму резиденцій для українських реставраторів у Парижі. Важливою стала діяльність Smithsonian Cultural Rescue Initiative (США), яка співпрацювала з українськими музеями через тренінги для збереження колекцій і створення «польових наборів» для евакуації. У партнерстві з Державним департаментом США було профінансовано понад 20 місцевих проектів на суму понад 7 млн доларів.

Університетські програми також відіграли значну роль. Harvard Ukrainian Research Institute, University College London, Jagiellonian University (Польща) і Charles University (Прага) організували мережу дослідницьких стипендій для українських фахівців культурної спадщини, дозволивши їм продовжити наукову діяльність за кордоном. Окремий напрям – підтримка української культурної спадщини діаспорними організаціями. Зокрема, Ukrainian Museum New York, Canadian Institute of Ukrainian Studies та Ukrainian National Federation of Canada організували збори коштів для реставрації фондів, придбання архівних матеріалів і перевидання знищених каталогів. За даними CIUS (2024), лише у 2022–2023 роках українська діаспора Північної Америки спрямувала понад 5 млн доларів на підтримку культурних проєктів.

Ці форми допомоги мають спільну рису – оперативність і адресність. Волонтерські й приватні ініціативи реагують швидше, працюють без складних процедур, але часто стикаються з нестачею координації та довгострокового фінансування. Їхня діяльність базується на горизонтальних зв'язках, професійній солідарності та громадянській відповідальності.

Системний аналіз показує, що державна (офіційна) та приватна

(волонтерська, незалежна) міжнародна підтримка мають різну логіку дій, джерела фінансування, інструменти впливу та ступінь результативності. Їхнє співіснування створює багаторівневу екосистему допомоги, у якій офіційні міждержавні структури забезпечують стабільність і нормативність, а приватні – гнучкість, швидкість і адресність (Дод. А). Порівняння свідчить, що міждержавна допомога відзначається стабільністю, системністю та інституційною легітимністю, тоді як приватна – оперативністю, інноваційністю та гнучкістю. ЮНЕСКО, ІССРОМ і ІСОМ формують нормативно-методичну основу: розробляють стандарти документування, звіти, протоколи реагування. Їхня діяльність часто орієнтована на міжнародне визнання фактів руйнування і створення юридичних підстав для подальших компенсацій чи реституцій. Проте ці структури діють у межах дипломатичних механізмів і залежать від політичної кон'юнктури. Зокрема, питання про виключення росії з культурних програм ЮНЕСКО так і не було вирішене у 2023 році через опір окремих держав-членів, що знизило політичну ефективність організації. На відміну від цього, приватні та волонтерські ініціативи діють поза межами політичної підзвітності, тому їхня реакція значно швидша. Так, SUCHO розпочало архівування українських культурних вебресурсів уже 28 лютого 2022 року – тобто через чотири дні після початку вторгнення, тоді як перші польові місії ЮНЕСКО стартували лише у квітні того ж року. Це засвідчує, що неформальні мережі можуть компенсувати інституційну інерційність міжнародних структур.

Водночас волонтерські ініціативи мають вузьку сферу дії – вони не можуть здійснювати офіційні реставраційні роботи чи втручатися в об'єкти, які підлягають міжнародним конвенціям. Їхня роль переважно зводиться до «цифрового порятунку», логістики та фандрейзингу. Важливо також, що офіційна допомога фокусується переважно на матеріальній спадщині (пам'ятки, музеї, архіви), тоді як приватні ініціативи приділяють значну увагу нематеріальній та цифровій: збереженню знань, традицій, мистецьких практик, історичної пам'яті. Наприклад, Fondation Giacometti та польський фонд «Heritage Emergency Response Initiative» у 2023–2024 роках фінансували цифрову

архівацию колекцій сучасного мистецтва, зокрема українських митців Маріуполя й Одеси.

У чому ж полягають можливості і обмеження державної підтримки: її головна перевага – у здатності створювати довгострокові системні програми, що поєднують фінансування, навчання і правові гарантії. Завдяки участі ЮНЕСКО, ЄС і ALIPH українські об'єкти культури отримали міжнародний статус «охоронюваних у зоні конфлікту», що у перспективі забезпечує правові підстави для репарацій. Крім того, саме державні структури мають можливість здійснювати сертифікацію експертів і видавати міжнародні звіти, які використовуються в судових процесах щодо воєнних злочинів (наприклад, звіти ЮНЕСКО 2023–2024 рр. внесено до доказової бази Міжнародного кримінального суду). А основна проблема – повільність прийняття рішень і політичні бар'єри. Для затвердження навіть незначних фінансових грантів потрібно кілька місяців бюрократичних процедур. Це знижує ефективність у періоди активних бойових дій, коли руйнування відбуваються щодня.

У свою чергу незалежні ініціативи відзначаються швидкістю реагування, інноваційним підходом і здатністю адаптуватися до конкретних потреб. SUCHO, Smithsonian, Fondation Giacometti та інші ініціативи забезпечили захист тих сфер, які залишилися поза офіційними програмами: цифрові архіви, незалежні галереї, приватні колекції, освітні ініціативи. Але відсутність довгострокового фінансування та правового статусу обмежує масштаб таких програм. Більшість проєктів базується на добровільній участі або грантах тривалістю не більше року. Крім того, приватні структури не завжди мають доступ до об'єктів культурної спадщини, що підпадають під державну охорону.

Таким чином порівняльний аналіз показує, що ефективність міжнародної підтримки культурної спадщини України залежить не лише від обсягів фінансування, а й від типу організації, яка її надає. Міждержавні структури забезпечують легітимність, сталість і міжнародно-правову захищеність, але втрачають оперативність. Приватні та волонтерські ініціативи діють динамічно, адресно й інноваційно, однак залежать від ресурсів і не мають механізмів

системного впливу.

Найефективнішою моделлю є комплементарна взаємодія між цими двома рівнями: офіційні організації мають створювати рамкові програми, а незалежні – наповнювати їх реальними практиками. Такий підхід уже реалізується, наприклад, у спільних проектах ALIPH–SUCHO або UNESCO–Smithsonian (2024), де поєднуються ресурси міждержавних структур і волонтерських мереж. Перспективою подальшого розвитку є формування єдиної міжнародної платформи координації, яка об’єднувала б державних і недержавних учасників, забезпечуючи прозору взаємодію, моніторинг та аналітичну оцінку ефективності. Це дозволить перетворити нинішню розрізнену допомогу на узгоджену систему культурної безпеки України в післявоєнний період.

3.2. Перспективні напрями та рекомендації щодо розвитку міжнародної співпраці у галузі відновлення культурної спадщини

Сучасна система міжнародної співпраці у сфері культурної спадщини стоїть перед необхідністю глибокої трансформації. Війна в Україні оголила не лише уразливість культурного середовища під час воєнних дій, а й системні проблеми у глобальному механізмі реагування: відсутність оперативних інструментів, надмірна бюрократичність процедур, фрагментованість міждержавних та приватних зусиль. Тому ключовим завданням майбутнього десятиліття стає не просто відбудова зруйнованого, а формування нової парадигми міжнародної культурної безпеки, де спадщина розглядається як стратегічний ресурс національної стійкості. Майбутня співпраця має бути побудована на принципі інституційної симетрії – рівноправного діалогу між державними, приватними, академічними та громадськими суб’єктами. Україна у цій системі не повинна залишатися лише об’єктом допомоги, а має стати ініціатором, який формує правила гри. Власне, війна створила унікальне вікно можливостей для переосмислення самої ролі культурної спадщини: з пасивного

надбання вона перетворюється на активний чинник міжнародної політики, інструмент дипломатії та маркер спільних цінностей.

Найперше, що потребує реформування, – це модель управління міжнародною допомогою. Досвід 2022–2025 років показав, що навіть великі інституції, як-от ЮНЕСКО чи ЄС, діють розрізнено. В ідеалі має бути створена єдина платформа координації, яка акумулює зусилля держав, міжнародних фондів, волонтерських ініціатив та університетів. Її структура могла б поєднувати експертну раду, технічний секретаріат і аналітичний центр. Така платформа не лише зменшить дублювання зусиль, але й забезпечить сталість процесу, оскільки більшість нинішніх проєктів мають короткий термін дії. Окремо варто передбачити створення глобального реєстру втрат і відновлень культурної спадщини, який би став базою даних не лише для України, а й для майбутніх кризових ситуацій у світі. Він дозволив би контролювати використання ресурсів, оцінювати ефективність програм і формувати прецеденти міжнародної відповідальності за культурні злочини.

Одна з ключових проблем сучасної співпраці полягає у протиріччі між оперативністю волонтерських структур і системністю міжурядових. Для досягнення балансу варто створити гібридну модель взаємодії, у якій держава визначає стратегічні пріоритети, а громадянське суспільство – реалізує тактичні рішення. Такий підхід дозволяє поєднати швидкість реагування та інституційну легітимність. Крім того, необхідно розробити механізми «швидких грантів», які дозволяють спрямовувати невеликі, але термінові ресурси без складних погоджень. Це особливо важливо для малих музеїв, місцевих архівів та релігійних громад, які часто не мають доступу до міжнародних програм.

Цифрові технології повинні стати основою нової стратегії збереження. Йдеться не лише про 3D-сканування пам'яток, а й про створення віртуальних копій колекцій, бази метаданих про стан об'єктів, інтегровані цифрові паспорти пам'яток, які містять історію реставрацій, зміни матеріалів, джерела фінансування тощо. У майбутньому це може перерости у міжнародну цифрову платформу культурної спадщини України, що стане одночасно науковим

ресурсом і механізмом прозорості. Вона дозволить громадськості бачити, як витрачаються кошти, а дослідникам – відстежувати етапи реставрацій. Впровадження таких систем підвищить рівень довіри між донорами та українськими інституціями, що зараз є слабкою ланкою.

Окремим напрямом майбутнього розвитку має стати академічна дипломатія – співпраця університетів, дослідницьких центрів і музеїв різних країн. Вона може включати обміни реставраторами, створення спільних освітніх програм з кризового менеджменту у культурній сфері, міжнародні школи з питань культурної безпеки. Це формує не лише фаховий потенціал, а й довготривалі зв'язки між поколіннями спеціалістів, які стають носіями спільних цінностей. Українські університети мають поступово інтегруватися у глобальні академічні мережі, щоб не лише отримувати знання, а й ділитися власним досвідом – унікальним досвідом відновлення спадщини в умовах активних бойових дій. Це може стати новим напрямом міжнародної експертизи, у якому Україна виступатиме не як «жертва», а як експортер практик стійкості.

Міжнародна співпраця у галузі відновлення спадщини не може бути ефективною без залучення суспільства. Важливо, щоб українська культурна дипломатія працювала не лише через державні інститути, а й через громадські ініціативи, митців, кураторів, діаспору. Саме вони здатні формувати емоційний зв'язок з іноземною аудиторією, який часто є потужнішим за офіційні звіти. Варто створити глобальну мережу Cultural Ambassadors for Ukraine – неформальних представників культурних інституцій світу, які сприятимуть поширенню інформації про українські програми, збір коштів і культурні обміни. Така форма «м'якої дипломатії» працює ефективніше, ніж бюрократичні комісії, адже базується на горизонтальних контактах і довірі.

Ще один перспективний напрям – визнання культурної спадщини як елемента національної безпеки. Війна показала, що знищення пам'яток має не лише культурний, а й стратегічний вимір: це удар по самоідентичності, психологічній стійкості суспільства. Тому відновлення культурних об'єктів повинно бути включено в загальнодержавні плани реконструкції разом з

інфраструктурою, енергетикою та освітою. Міжнародні партнери мають усвідомити, що фінансування культурної спадщини – це не благодійність, а вклад у стабільність регіону. Україна, своєю чергою, повинна забезпечити правову інтеграцію цієї ідеї у власну політику, створивши національний Координаційний центр культурної безпеки, який стане партнером для міжнародних організацій.

Майбутнє міжнародної співпраці неможливе без оновлення правової бази. Чинні конвенції – зокрема Гаазька 1954 року – застаріли й не враховують сучасних форм війни, таких як дрони, кібератаки, руйнування цифрових архівів. Потрібно ініціювати розробку нового протоколу до міжнародних конвенцій, який би закріпив поняття “культурної інфраструктури” як об’єкта особливого захисту. Крім того, Україна могла б виступити ініціатором створення міжнародного трибуналу з питань культурних злочинів, який розглядав би системні випадки руйнування культурної спадщини як частину воєнних злочинів. Це зміцнило б міжнародну практику правосуддя і запобігло безкарності агресорів у майбутньому.

У післявоєнний період важливо перейти від термінових рішень до структурного відновлення, де культура стане рушієм соціально-економічного розвитку. Міжнародна співпраця має підтримувати створення нових культурних кластерів, резиденцій, освітніх центрів, що поєднуюватимуть реставрацію з туризмом, інноваціями та локальною економікою. Таким чином, відбудова спадщини може стати не лише символом стійкості, а й каталізатором регіонального розвитку, де міжнародні партнери отримують не лише моральний, а й економічний інтерес. Це передбачає перехід від моделі «допомоги» до моделі інвестицій у культурну екосистему, яка приносить користь усім сторонам.

Отже, перспектива міжнародної співпраці у сфері відновлення культурної спадщини України полягає у переході від реактивної до проактивної моделі, від короткотермінових грантів до системних альянсів, від благодійності до партнерства. Головний виклик полягає не у пошуку ресурсів, а у створенні інтелектуальної архітектури співпраці – інституцій, що поєднують урядові,

академічні й громадські рівні в єдиний механізм. Майбутня міжнародна політика у сфері спадщини має стати частиною глобальної безпекової стратегії, де культура розглядається не як декорація минулого, а як умова майбутнього. Україна, маючи досвід культурного опору і відновлення, здатна очолити цей процес, перетворившись із об'єкта допомоги на суб'єкта, що задає стандарти нової культурної етики світу.

Висновок до розділу 3

Аналіз міжнародної підтримки культурної спадщини України в умовах війни показав, що найбільшу ефективність забезпечує синергія державних і приватних зусиль. Офіційні міжурядові структури, такі як ЮНЕСКО, ALIPH, ЄС, надають стратегічну підтримку, формують нормативну й правову базу, забезпечують довготривалі програми та міжнародне визнання статусу українських пам'яток. Водночас їхня діяльність часто обмежується бюрократичними процедурами і політичною вразливістю, що знижує оперативність реагування на руйнування та загрози. Приватні, волонтерські та діаспорні ініціативи, навпаки, діють швидко, гнучко й інноваційно, охоплюють одночасно матеріальну, цифрову та нематеріальну спадщину. Саме вони першими відгукувалися на нові виклики, рятували цифрові архіви, підтримували незалежні колекції, організовували фахові обміни та оперативний фандрейзинг.

Державна підтримка забезпечує легітимність, сталість і правовий захист, але часто поступається у швидкості й гнучкості незалежним ініціативам. Останні, своєю чергою, стикаються з нестачею довгострокових ресурсів та обмеженим доступом до об'єктів під державною охороною. Найбільш результативною є комплементарна модель, коли офіційні програми доповнюються практичними діями волонтерських і професійних спільнот. Спільні проєкти ALIPH–SUCHO, UNESCO–Smithsonian є показовими прикладами такої співпраці.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило всебічно і комплексно виконати поставлені завдання та розкрити багаторівневий характер міжнародної підтримки культурної спадщини України у період збройної агресії російської федерації. У роботі проаналізовано історичні та сучасні правові норми захисту культурних цінностей, діяльність міждержавних організацій, роль громадянського суспільства, особливості державної та приватної допомоги, а також перспективні моделі міжнародної співпраці. Отримані результати дають підстави розглядати український досвід 2022–2025 років як важливий приклад для оновлення глобальної системи охорони культурної спадщини в умовах новітніх конфліктів.

Першим завданням було дослідити історичні та сучасні міжнародно-правові механізми охорони культурної спадщини у воєнний час. У ході роботи встановлено, що фундамент міжнародного права у цій сфері формують Гаазька конвенція 1954 року та її протоколи, які започаткували системний підхід до захисту культурних цінностей під час конфліктів. Водночас аналіз засвідчив обмеженість чинних документів у контексті сучасних воєн, що характеризуються гібридними методами, високоточною зброєю, кібератаками та навмисними ударами по культурних ідентифікаторах. Український досвід довів необхідність оновлення міжнародно-правових норм із включенням положень щодо цифрової спадщини, нематеріальних проявів культури та механізмів оперативного міжнародного реагування.

Друге завдання – проаналізувати діяльність міждержавних і наддержавних організацій у підтримці культурної спадщини України. Дослідження показало, що ключову роль відіграють ЮНЕСКО, ICCROM, ICOM, ALIPH, ЄС та Рада Європи. Вони забезпечують експертну допомогу, моніторинг пошкоджень, цифрову фіксацію втрат, навчальні програми та надання матеріалів для захисту пам'яток. Разом із тим ефективність їхньої роботи стримують бюрократичні бар'єри, політична вразливість і недостатність оперативних механізмів

реагування, що потребує реформування підходів до міжнародного захисту культурної спадщини.

У межах третього завдання було з'ясовано роль благодійних, волонтерських і громадських ініціатив. Під час дослідження доведено, що саме недержавні міжнародні організації, професійні мережі та діаспорні спільноти (зокрема SUCHO, Smithsonian Cultural Rescue Initiative, Fondation Giacometti, університетські групи) забезпечили найшвидшу реакцію у перші місяці повномасштабного вторгнення. Їхня діяльність охоплює цифрову архівацію, евакуацію фондів, фіксацію руйнувань, підтримку музеїв та культурних фахівців. Перевагами є оперативність і професійна мобілізація, однак нестабільність фінансування та відсутність офіційного статусу створюють обмеження для масштабування таких ініціатив.

Четверте завдання – здійснити порівняльний аналіз державної та приватної міжнародної підтримки. Установлено, що державна підтримка забезпечує стратегічність, юридичну легітимність і тривалість програм, але потребує значного часу для реалізації та залежить від політичних процесів. Натомість приватні та волонтерські ініціативи є швидкими, інноваційними та гнучкими, хоча позбавлені системності та довгострокової фінансової стабільності. Дослідження показало, що найбільш ефективними є змішані моделі, які поєднують інституційну підтримку держав із оперативністю недержавних акторів.

П'яте завдання – визначити перспективні напрями розвитку міжнародної співпраці у відновленні та охороні культурної спадщини України. На основі проведеного аналізу запропоновано такі стратегічні вектори: створення глобальної координаційної платформи для взаємодії державних, приватних та академічних інституцій; розбудова міжнародного цифрового реєстру втрат і відновлень культурної спадщини; розробка нового протоколу щодо захисту культурних цінностей у гібридних війнах; інтенсифікація академічного партнерства та освітніх програм з кризового менеджменту; зміцнення культурної дипломатії й посилення ролі української діаспори в міжнародних культурних

процесах.

Таким чином, результати дослідження продемонстрували, що міжнародна підтримка культурної спадщини України – це багаторівневий і динамічний процес, що потребує синхронізації державних і недержавних ресурсів, модернізації правових механізмів та розвитку нових форматів співпраці. Отримані висновки мають як наукову, так і практичну цінність, оскільки можуть бути використані для удосконалення державної політики культурної безпеки, формування програм відновлення та інтеграції українських інституцій у світову систему захисту культурної спадщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабін Б. Санкційна політика України і культурна спадщина Криму. *Голос Криму. Культура*. URL: <https://culture.voicecrimea.com.ua/uk/sanktsijna-polityka-ukrainy-i-kulturna-spadshchyna-krymu/> (дата звернення: 10.10.2025)
2. Бондаренко Г., Рачков Є. Збереження та переосмислення культурної спадщини України під час російсько-української війни: про науковий проєкт “Місто і війна”». *Наша спадщина*, 2024. № 1 (37). С. 49–52.
3. Буц Т.В. Повернення та реституція культурних цінностей як складова збереження культурної спадщини в Україні та світі : магістер. роб. на правах рукопису : 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація. Київ : НАКККиМ, 2023. 110 с.
4. В Україні під час повномасштабної війни пошкоджені 1453 об’єкти культурної спадщини. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3988458-v-ukraini-pid-cas-povnomasstabnoi-vijni-poskodzeni-1453-pamatki-kulturnoi-spadsini.html> (дата звернення: 24.11.2025).
5. Від обстрілу окупантів постраждала пам’ятка архітектури Харкова – будинок «Слово»: відео. 24 Канал. URL: https://web.archive.org/web/20220307093843/https://24tv.ua/vid-obstrilu-okupantiv-postrazhdala-pamyatka-arhitekturi-harkova_n1894587 (дата звернення: 22.11.2025).
6. Відбудова основ миру в Україні. *UNESCO*. URL: <https://www.unesco.org/uk/ukraine-war> (дата звернення: 15.11.2025).
7. Внаслідок війни на Чернігівщині зазнали руйнувань понад 130 об’єктів культури. *Біла хата*. URL: <https://bilahata.net/vnaslidok-viyny-na-chernihivshchyni-zaznaly-ruynuvan-ponad-130-ob-iektiv-kultury/> (дата звернення: 16.11.2025).
8. Гаєвська А., Сметана М. «Це варвари». Російські окупанти зруйнували музей Сковороди, його обіцяють відновити. *Суспільне новини*.

URL: <https://suspilne.media/kharkiv/236846-ce-varvari-rosijski-okupanti-zrujnuvali-muzej-skovorodi-jogo-obicaut-vidnoviti/> (дата звернення: 23.11.2025).

9. Геруцька-Котубей О. «Коли підуть дощі, збитки можуть зрости в рази»: якими є наслідки обстрілу для київського Будинку вчителя. *Суспільне. Культура*. URL: <https://suspilne.media/culture/293288-koli-pidut-dosi-zbitki-mozut-zrosti-v-razi-akimi-e-naslidki-obstrilu-dla-kiiivskogo-budinku-vcitela/> (дата звернення: 19.11.2025).

10. Долеско С., Васильєва О. Підлив Каховської ГЕС російськими військами у 2023 році: наслідки для культурного пласта України. *Український мистецтвознавчий дискурс*, 2023. № 5. С. 24–37. DOI: <https://doi.org/10.32782/uad.2023.5.3>

11. Долеско С., Шишлюк Є., Брей Н. Архітектурні мотиви в живописі італійського відродження: до питання охорони культурної спадщини. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 2025. № 1. С. 218–223. DOI: 10.32461/2226-3209.1.2025.327952

12. Кершис О. Інноваційні підходи до охорони культурної спадщини в Україні: європейський досвід та національні перспективи. *Культура, інформація, комунікація: міждисциплінарний діалог* : матер. Всеукр. наук. конф. з міжн. участю (Київ, 10 квітня 2025 р.). Київ : НАКККиМ, 2025. С. 392–394.

13. Куликова В. Музей української діаспори як інституція збереження та репрезентації національної культурної спадщини. *Культура, інформація, комунікація: міждисциплінарний діалог* : матер. Всеукр. наук. конф. з міжн. участю (Київ, 10 квітня 2025 р.). Київ : НАКККиМ, 2025. С. 405–407.

14. Лемкін Р. Радянський геноцид в Україні. Київ : Майстерня книги, 2009. 208 с. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/publikacija/radyanskiy-genocid-v-ukraini/> (дата звернення: 05.11.2025).

15. Міністерство закордонних справ України / MFA of Ukraine. UNESCO enhances the monitoring of the situation in the occupied #Crimea. On October 10, 2018 the UNESCO Executive Board at. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/UkraineMFA/photos/a.148326765221252/1864319>

340288644/?type=3 (date of access: 21.11.2025).

16. Мозаїки «Дерево життя» та «Боривітер». *Український Інститут*. URL: <https://ui.org.ua/postcard/mozayiky-derevo-zhyttya-ta-boryviter/> (дата звернення: 1.12.2025).

17. На Донеччині через бомбардування горить Святогірська Лавра. *Громадське Радіо*. URL: <https://hromadske.radio/news/2022/06/04/na-donechchyni-cherez-bombarduvannia-horyt-sviatohirs-ka-lavra> (дата звернення: 20.11.2025).

18. На Житомирщині окупанти знищили 160-річну церкву. *Пряма мова Львова*. URL: <https://www.nta.ua/public/na-zhytomyrshhyni-okupanty-znyshhyly-160-richnu-czerkvu> (дата звернення: 1.12.2025).

19. Новий етап «реставраційних» робіт на території Ханського палацу – єдиної у світі пам'ятки кримськотатарської палацової архітектури у Бахчисараї. *Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим*. URL: <https://ppu.gov.ua/press-center/novyj-etap-restavratsijnyh-robit-na-terytoriyi-hanskogo-palatsu-yedynoyi-u-sviti-pam-yatky-krymskotatarskoji-palatsovoyi-arhitektury-u-bahchysarayi/> (дата звернення: 15.11.2025).

20. Новосад М., Білоус С., Терешкун О., Борисевич Л. Руйнування культурної спадщини України в умовах війни як проблема: філософсько-культурологічний сапект. *Освітній дискурс*, 2022. № 3 (1–3). С. 62 –76. DOI 10.33930/ed.2019.5007.39(1-3)-5

21. Оголошено нову програму ЄС «Креативна Європа» 2021–2027. *EEAS*. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/оголошено-нову-програму-єс-«креативна-європа»-2021-2027_uk (дата звернення: 15.11.2025).

22. Ордіна Л. Л. Історико-культурна спадщина України в умовах російсько-української війни: руйнування та збереження. *Scientific review of the actual events, achievements and problems : collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the V International Scientific and Theoretical Conference (Berlin, 3 October, 2025)*. Berlin, 2025. P. 236–238.

23. Охрименко М. Охорона культурної спадщини в умовах війни в Україні: законодавство та практичні аспекти реалізації. *Text and image: Essential problems*

in Art History, 2022. № 1(13). С. 51–66. DOI: <https://doi.org/10.17721/2519-4801.2022.1.05>

24. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 № 1805-III : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 29.11.2025).

25. Про приєднання України до Другого протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року : Закон України від 30.04.2020 № 585-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-20#Text> (дата звернення: 30.11.2025).

26. Ракетний удар по вулиці Стрийській у Львові. Відкрили меморіальну таблицю пам'яті 10 загиблих (фото). *Щоденний Львів*. URL: <https://dailylviv.com/news/istoriya/raketnyi-udar-po-vulytsi-stryiskii-u-lvovi-vidkryly-memorialnu-tablytsyu-pamyati-10-zahyblykh-138236> (дата звернення: 18.11.2025).

27. Ремовська О. Більшість музейних скарбів Донбасу – на окупованій території. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26968447.html> (дата звернення: 19.11.2025).

28. Розумна О. Культурна дипломатія України: стан, проблеми, перспективи. *Політика культурної дипломатії: стратегічні пріоритети для України* : зб. наук.-експерт. матеріалів / ред.: О. П. Розумної, Т. В. Черненко. Київ, 2016. С. 3–42.

29. Собенко Н. Росія викрадає українські історичні цінності у промислових масштабах. *Суспільне новини*. URL: <https://suspilne.media/291352-rosia-vikradae-ukrainski-istoricni-cinnosti-u-promislovi-masstabah-ar/> (дата звернення: 22.11.2025).

30. Стирання культурної ідентичності українців: росіяни нищать церковну архітектуру Донеччини. *«Вчасно»*. URL: <https://vchasnoua.com/news/stirannia-kulturnoyi-identichnosti-ukrayinciv-rosiiani-nishhat-cerkovnu-arxitekturu-donessini> (дата звернення: 18.11.2025).

31. Україна: Ще два культурні об'єкти під посиленням захистом ЮНЕСКО.

ЮНЕСКО. URL: <https://www.unesco.org/uk/articles/ukrayina-shche-dva-kulturni-obyekty-pid-posylenym-zakhystom-yunesko> (дата звернення: 15.11.2025).

32. Феодосія. Наслідки окупації для культурної спадщини. *Голос Криму. Культура*. URL: <https://culture.voiccrimea.com.ua/uk/feodosiia-naslidky-okupatsiidlia-kulturnoi-spadshchyny/> (дата звернення: 1.11.2025)

33. Херсонський Художній Музей. Ідентифікація вкрадених творів мистецтва триває. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/art.museum.ks/posts/-ідентифікація-вкрадених-творів-мистецтва-триває-пазл-із-фрагментом-цього-твор/992044066254701/> (дата звернення: 14.11.2025).

34. Художній музей імені Куїнджі. *Український інститут*. URL: <https://ui.org.ua/postcard/hudozhnij-muzej-imeni-kuyindzhi/> (дата звернення: 30.10.2025)

35. Шепелева А. Сили РФ випустили по Одесіні 19 ракет, Київ обіцяє відповідь. *DW*. URL: <https://www.dw.com/uk/vijska-rf-vnoci-vipustili-po-odesini-19-raket-kiiv-obicae-vidpovid/a-66322132> (дата звернення: 25.10.2025).

36. Щербатюк Т. Зруйнований російськими ракетами Будинок офіцерів у Вінниці: що чекає на історичну будівлю. *Media цінностей та рішень*. URL: https://i-vin.info/news/zruynovaniy-rosiyskimi-raketami-budinok-oficeriv-u-vinnici--scho-chekaye-na-istorichnu-budivlyu-5909.html?utm_source=ukrnet_news (дата звернення: 17.10.2025).

37. ‘Culture of Ukrainian borscht cooking’ inscribed on the list of intangible Cultural Heritage in need of urgent safeguarding. *UNESCO*. URL: <https://ich.unesco.org/en/news/culture-of-ukrainian-borscht-cooking-inscribed-on-the-list-of-intangible-cultural-heritage-in-need-of-urgent-safeguarding-13412#:~:text=Due%20to%20the%20ongoing%20war,Committee%20today%20approved%20this%20listing> (date of access: 24.11.2025).

38. 18 квітня – День пам’яток історії та культури. *Кримська платформа*. URL: <https://crimea-platform.org/news/18-kvitnia-den-pam-iatok-istorii-ta-kultury/> (дата звернення: 1.11.2025).

39. Backup Ukraine wins award. *Blue Shield International*. URL: <https://theblueshield.org/backup-ukraine-wins-award/> (date of access: 25.11.2025).

40. Brandon E. J. 24. Convention for the protection of the World Cultural and Natural Heritage (World Heritage convention). *Yearbook of International Environmental law*. URL: <https://doi.org/10.1093/yiel/yvac043> (date of access: 29.11.2025).

41. BSI conducts initial exploratory assessment mission in Ukraine - Blue Shield International. *Blue Shield International*. URL: <https://theblueshield.org/bsi-conducts-initial-exploratory-assessment-mission-in-ukraine/#:~:text=Immediately%20following%20the%20events%20of,1954/1999> (date of access: 24.11.2025).

42. BSI returns to Ukraine. *Blue Shield International*. URL: <https://theblueshield.org/bsi-returns-to-ukraine/> (date of access: 14.11.2025).

43. Cassady D. Russian missile strike hits Holocaust memorial site in Kyiv. *The Art Newspaper*. URL: <https://www.theartnewspaper.com/2022/03/02/russian-missile-strike-babyn-yar-holocaust-memorial-centre-kyiv> (date of access: 22.11.2025).

44. Cleere H. The 1972 UNESCO World Heritage Convention. *Heritage & society*. Vol. 4, no. 2. P. 173–186. URL: <https://doi.org/10.1179/hso.2011.4.2.173> (date of access: 30.11.2025).

45. Countering the Erasure of Cultural Identity in Ukraine. *Parliamentary Assembly*. URL: <https://pace.coe.int/en/news/9491/countering-the-erasure-of-cultural-identity-in-ukraine-> (date of access: 21.11.2025).

46. Culture and conflict exhibition in Berlin. *IZOLYATSIA*. URL: [https://izolyatsia.org/en/project/culture-and-conflict-berlin/#:~:text=On%20June%209,%202014,%20the,proclaimed%20«Donetsk%20People's%20Republic»%20\(«DPR»](https://izolyatsia.org/en/project/culture-and-conflict-berlin/#:~:text=On%20June%209,%202014,%20the,proclaimed%20«Donetsk%20People's%20Republic»%20(«DPR») (date of access: 18.11.2025).

47. Declaration on the protection of archives, libraries, museums and heritage places during armed conflicts and political instability. *International Council of Museums*. URL: <https://icom.museum/en/news/declaration-on-the-protection-of-archives-libraries-museums-and-heritage-places-during-armed-conflicts-and->

political-instability/ (date of access: 24.11.2025).

48. Europa Nostra strongly supports the establishment of the Ukrainian Cultural Heritage Fund in response to the ongoing destruction of heritage in Ukraine. *Europa Nostra*. URL: <https://www.europanostra.org/europa-nostra-strongly-supports-the-establishment-of-the-ukraine-heritage-fund-in-response-to-the-ongoing-destruction-of-cultural-heritage-in-ukraine/#:~:text=cornice%20of%20the%20cathedral's%20main,Federation%20is%20a%20State%20Party> (date of access: 24.11.2025).

49. European Parliament resolution of 12 May 2016 on the Crimean Tatars (2016/2692(RSP)). *Official Journal of the European Union*, 2018. C. 27–30. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016IP0218> (дата звернення: 15.10.2025).

50. Follow-up to decisions and resolutions adopted by the executive board and the general conference at their previous sessions, part I. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374521#:~:text=Follow,of%20cultural%20property;%20persecution> (date of access: 21.11.2025).

51. Guardian staff reporter. At least 53 culturally important sites damaged in Ukraine. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/01/at-least-53-culturally-important-sites-damaged-in-ukraine-unesco> (date of access: 23.11.2025).

52. Hall S. A. Kharkiv opera house and concert hall hit in attack on Ukraine's second largest city. *Classic FM*. URL: <https://www.classicfm.com/music-news/kharkiv-opera-house-concert-hall-ukraine-attacks/> (date of access: 22.11.2025).

53. Harrell B. Cultural conquest: russia's strategic assault on ukrainian heritage as both a catalyst for and a casualty of conflict. *American University Washington College of Law*. URL: <https://digitalcommons.wcl.american.edu/auilr/vol40/iss2/5/#:~:text=has%20also%20caused%20widespread%20destruction,of%20the%20widespread%20damage%20in> (date of access: 14.11.2025).

54. Harris G. Unesco beefs up protection for Cultural Heritage in Ukraine. *The*

Art Newspaper. URL: <https://www.theartnewspaper.com/2024/12/26/unesco-beefs-up-protection-for-cultural-heritage-in-ukraine> (date of access: 24.11.2025).

55. Hodunova K. UNESCO condemns recent Russian attack on historic center of Odesa. *The Kyiv Independent*. URL: <https://kyivindependent.com/unesco-condemns-russian-recent-attack-on-historic-center-of-odesa/> (date of access: 24.11.2025).

56. How and why russia is rebuilding lenin's monuments in occupied Ukrainian Territories. *Belsat*. URL: <https://en.belsat.eu/84418402/how-and-why-russia-is-rebuilding-lenins-monuments-in-occupied-ukrainian-territories#:~:text=How%20and%20why%20Russia%20is> (date of access: 18.11.2025).

57. Humanitarian consequences of the war in Ukraine. *Parliamentary Assembly*. URL: <https://pace.coe.int/en/files/24432/html#:~:text=10,Russian%20authorities%20to> (date of access: 22.11.2025).

58. ICOM is preparing an emergency ICOM red list of Cultural Heritage at risk for Ukraine. *Culture in Crisis*. URL: <https://cultureincrisis.org/news-and-events/icom-is-preparing-an-emergency-icom-red-list-of-cultural-heritage-at-risk-for-ukraine#:~:text=ICOM,%20in%20close%20cooperation%20with,illicit%20traffic%20following%20the%20invasion> (date of access: 25.11.2025).

59. ICOMOS addresses UN Security Council at meeting on Ukrainian cultural heritage. *ICOMOS*. URL: <https://www.icomos.org/actualite/icomos-addresses-un-security-council-at-meeting-on-ukrainian-cultural-heritage/> (date of access: 24.11.2025).

60. ICOMOS joins forces with UNESCO and ICCROM to support Ukrainian heritage professionals. *ICOMOS*. URL: <https://www.icomos.org/actualite/icomos-joins-forces-with-unesco-and-iccrom-to-support-ukrainian-heritage-professionals/> (date of access: 24.11.2025).

61. ICOM-SAREC project for Ukraine successfully completed. *International Council of Museums*. URL: <https://icom.museum/en/news/icom4ukraine-sarec->

project-successfully-completed-support-of-ukrainian-museums/#:~:text=the%20“Standards%20for%20Museums”%20guide,,and%20the%20German%20Museums%20Association (date of access: 25.11.2025).

62. Ikenberry G. J., Nye J. S. Soft power: the means to success in world politics. *Foreign affairs*, 2004. Vol. 83, no. 3. P. 136. URL: <https://doi.org/10.2307/20033985> (date of access: 29.11.2025).

63. In the Face of War, UNESCO's action in Ukraine. *Europa Nostra*. URL: <https://heritagehubkrakow.org/wp-content/uploads/2023/07/In-the-Face-of-War.-UNESCOs-action-in-Ukraine.pdf#:~:text=From%20the%20start%20of%20the,sites%20with%20the%20Blue%20Shield> (date of access: 24.11.2025).

64. Informational and analytical note on the situation with cultural and archeological heritage in the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol. *Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим*. URL: https://www.ppu.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/Informatsiy-na-dovidka-shhodo-sytuatsii-z-kulturnymy-tsinnostyamy_angl.pdf#:~:text=from%20the%20occupied%20Crimea%20to,of%20culture,%20including%20the%20renovation (date of access: 21.11.2025).

65. Ivanysko S., Kazakevych G., Shydlovskyi P. Cultural Heritage in the russo-Ukrainian war: a victim in the conflict. *Complutum*, 2024. № 35(1). P. 191–214. URL: <https://doi.org/10.5209/cmpl.95930> (date of access: 30.11.2025).

66. Jhala K. Ukraine museum reportedly burns down in Russian invasion, destroying 25 works by folk artist Maria Prymachenko. *The Art Newspaper*. URL: <https://www.theartnewspaper.com/2022/02/28/ukraine-museum-burns-down-in-russian-invasion-destroying-25-works-by-folk-artist-maria-prymachenko> (date of access: 22.11.2025).

67. Koinova M. The diaspora's mobilization post-invasion has provided crucial support to Ukraine. *Migration Policy Institute*. URL: <https://www.migrationpolicy.org/article/ukraine-diaspora-mobilization#:~:text=Sunflowers,%20the%20Centre%20for%20War,efforts%20unde>

rscore%20the%20diverse%20roles (date of access: 25.11.2025).

68. Long M. Unearthing another war. *In The Fray*. URL: <https://inthefray.org/2014/09/unearthing-another-war-ukraine-russia/#:~:text=Unearthing%20Another%20War%20,Mogila's%20memorial%20obelisk> (date of access: 18.11.2025).

69. Meskell L. Future in ruins: UNESCO, world heritage, and the dream of peace. Oxford University Press, Incorporated, 2020. 400 p.

70. Museums support Ukraine. *The Network of European Museum Organisations*. URL: <https://www.ne-mo.org/advocacy/our-advocacy-themes/museums-support-ukraine/#:~:text=At%20the%20very%20onset%20of,citizens%20affected%20by%20the%20war> (date of access: 25.11.2025).

71. O'Keefe R. The «right to take part in cultural life» under article 15 of the ICESCR. *International and comparative law quarterly*, 1998. Vol. 47, no. 4. P. 904–923. URL: <https://doi.org/10.1017/s002058930006259x> (date of access: 29.11.2025).

72. Orlandi G., Hess A. EU vows to protect Ukrainian culture as russia targets over 500 sites. *Euronews*. URL: <https://www.euronews.com/my-europe/2025/07/11/eu-vows-to-protect-ukrainian-culture-as-russia-targets-over-500-heritage-sites#:~:text=The%20European%20Commission%20and%202022,announced%20in%20Rome%20on%20Thursday> (date of access: 15.11.2025).

73. Protecting cultural heritage in Ukraine. *Aliph Foundation*. URL: <https://www.aliph-foundation.org/en/projects/protecting-cultural-heritage-in-ukraine#:~:text=Since%20early%20March%202022,%20ALIPH,spanning%20all%20regions%20of%20Ukraine> (date of access: 25.11.2025).

74. Russia's 'barbaric treatment' of Ukrainian cultural sites. U.S. *Embassy in Georgia*. URL: <https://ge.usembassy.gov/russias-barbaric-treatment-of-ukrainian-cultural-sites/#:~:text=Russia's%20'barbaric%20treatment'%20of%20Ukrainian,is%20damaging,%20not%20restoring>, (date of access: 21.11.2025).

75. Russian-Ukrainian war: The tragedy of the Cultural Heritage of Ukraine / E. Ablyalimova et al. *Baltic worlds*, 2024. Vol. 2, no. 4. URL: https://balticworlds.com/wp-content/uploads/2024/12/BW-2024.4.p.14_22.Abyakimova.et_al_.pdf (date of access: 17.11.2025).

76. Russia's destruction of Ukraine's National and Cultural Heritage. *RadioFreeEurope*. URL: <https://www.rferl.org/a/cultural-destruction-ukraine/31821373.html> (date of access: 22.11.2025).

77. Safeguarding Ukraine's Cultural Heritage during the time of war. *Ukrainian Institute of America*. URL: <https://ukrainianinstitute.org/event/presentation-by-world-monuments-fund/#:~:text=With%20an%20initial%20seed%20grant,work%20at%20cultural%20heritage%20sites> (date of access: 25.11.2025).

78. Saving Ukrainian Cultural Heritage online. *SUCHO*. URL: <https://www.sucho.org/> (date of access: 29.11.2025).

79. Seiner J. Report from the General Conference ICOM. *Historia scholastica*, 2022. Vol. 8, no. 2. P. 199–203. URL: <https://doi.org/10.15240/tul/006/2022-2-011> (date of access: 29.11.2025).

80. Shultz D., Jasparro C. How does russia exploit history and cultural heritage for information warfare? Recommendations for NATO. *Antiquities Coalition Think Tank*. URL: <https://acthinktank.scholasticahq.com/article/118601-how-does-russia-exploit-history-and-cultural-heritage-for-information-warfare-recommendations-for-nato> (date of access: 18.11.2025).

81. Simpson S. J. Ancient mesopotamia postgraduate student seminars. *Papers from the institute of archaeology*, 1991. Vol. 2. P. 83. URL: <https://doi.org/10.5334/pia.13> (date of access: 30.11.2025).

82. Smith L. Uses of heritage. *Routledge*, 2006. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203602263> (date of access: 29.11.2025).

83. Soloviova A. Protecting cultural heritage during the war in Ukraine: legal responses and global consequences. *Euideas*. URL: <https://euideas.eui.eu/protecting-cultural-heritage-during-the-war-in-ukraine-legal-responses-and-global-consequences>

(date of access: 17.11.2025).

84. Stand with Ukraine. *Europa Nostra*.

URL: <https://www.europanostra.org/stand-with-ukraine/#:~:text=Stand%20with%20Ukraine%20,ALIPH%20and%20with%20the> (date of access: 25.11.2025).

85. Support for Ukraine in Culture and Education through UNESCO. *ICOMOS*.

URL: <https://www.icomos.org/projet/support-for-ukraine-in-culture-and-education-through-unesco/> (date of access: 25.11.2025).

86. TEFAF helps safeguarding cultural heritage Ukraine. *TEFAF*. URL:

<https://www.tefaf.com/about/press/tefaf-stands-with-ukraine-and-support-the-safeguarding-of-cultural-heritage/#:~:text=heritage%20under%20threat%20in%20crisis,by%20supporting%20first%20aid%20activities> (date of access: 25.11.2025).

87. The PACE Resolutions on Ukraine: Резолюція of 22.07.2022.

URL: <https://coe.mfa.gov.ua/en/partnership/pace-resolutions-ukraine/#:~:text=The%20PACE%20Resolutions%20on%20Ukraine,concerns%20with%20regard%20to> (date of access: 18.11.2025).

88. Throsby D. Culture, economics and sustainability. *Journal of cultural economics*,

1995. Vol. 19, no. 3. P. 199–206. URL: <https://doi.org/10.1007/bf01074049> (date of access: 29.11.2025).

89. Timeline: The events leading up to Russia's invasion of Ukraine. *Reuters*.

URL: <https://www.reuters.com/world/europe/events-leading-up-russias-invasion-ukraine-2022-02-28/> (date of access: 21.11.2025).

90. Ukraine Art Aid Center шукає підтримки. *Європейська Бізнес Асоціація*.

URL: <https://eba.com.ua/otp-bank-otrymav-vidznaku-vid-bf-blagomaj-za-systemnu-dopomogu-dityam/> (дата звернення: 15.11.2025).

91. Ukraine gets its first national team of cultural first aiders to support cultural

recovery. *ICCROM*. URL: <https://www.iccrom.org/news/ukraine-gets-its-first-national-team-cultural-first-aiders-support-cultural-recovery/#:~:text=In%20a%20groundbreaking%20effort%20to,amid%20the%20ongo>

ing%20armed%20conflict (date of access: 25.11.2025).

92. Ukraine launches cultural heritage fund with ALIPH. *Odessa Journal*. URL: <https://odessa-journal.com/ministry-of-culture-and-aliph-have-signed-a-memorandum-initiating-the-creation-of-the-ukrainian-cultural-heritage-fund#:~:text=Ukraine%20Launches%20Cultural%20Heritage%20Fund,on%20Ukraine's%20Recovery%20in%20Rome> (date of access: 25.11.2025).

93. Ukraine. *UNESCO*. URL: <https://www.unesco.org/en/node/184150#:~:text=Amount%20granted:%20USD%2050,000> (date of access: 25.11.2025).

94. UNESCO notes worsening of situation in occupied Crimea – Foreign Ministry. *Ukrainian*. URL: <https://www.ukrinform.net/rubric-society/2429862-unesco-notes-worsening-of-situation-in-occupied-crimea-foreign-ministry.html#:~:text='restoration%20works'%20on%20the%20territory,the%20ministry%20said> (date of access: 17.11.2025).

95. United states announces new support for protection of Ukrainian Cultural Heritage. *U.S. Embassy & Consulates in Italy*. URL: <https://it.usembassy.gov/united-states-announces-new-support-for-protection-of-ukrainian-cultural-heritage/#:~:text=to%20repair%20and%20restore%20damaged,cultural%20heritage> (date of access: 25.11.2025).

96. Wesolowsky T. Facelift or farce? 'restoration' of palace shocks crimean tatars. *RadioFreeEurope*. URL: <https://www.rferl.org/a/crimea-khan-s-palace-restoration-bakhchisary-shock-tatars-persecution-unesco/29046866.html> (date of access: 20.11.2025).

97. World monuments fund announces 2020 world monuments watch. *wmf.org*. URL: <https://www.wmf.org/press-releases/world-monuments-fund-announces-2020-world-monuments-watch> (date of access: 14.11.2025).

Порівняльна характеристика міжнародної підтримки культурної спадщини України (2022–2025)

Критерій	Міждержавна / офіційна підтримка	Приватна / незалежна підтримка
Основні суб'єкти	ЮНЕСКО, ICOM, ICCROM, ALIPH, Європейська Комісія, Рада Європи, Держдепартамент США, національні культурні агентства	SUCHO, Smithsonian Cultural Rescue Initiative, Fondation Giacometti, Ukrainian Museum (Нью-Йорк), університетські ініціативи (Harvard, UCL, Jagiellonian, Charles Univ.), діаспорні фонди
Джерела фінансування	Державні бюджети країн-членів, міжурядові програми, грантові фонди ООН, ЄС, ALIPH	Добровільні внески, приватні пожертви, краудфандинг, благодійні фонди, університетські ресурси
Механізми реалізації	Формальні програми, договори, місії експертів, офіційні меморандуми	Волонтерські мережі, неформальні партнерства, локальні збори, цифрові ініціативи
Швидкість реагування	Низька (через бюрократичні процедури)	Висока (рішення приймаються негайно, без погоджень)
Тип підтримки	Фінансова, технічна, консультативна, правова	Технічна, цифрова, евакуаційна, гуманітарна, інформаційна
Сталість проєктів	Довгострокові (1–5 років), стратегічні	Переважно короткотермінові, ситуативні
Географічне охоплення	Переважно великі міста, об'єкти світової спадщини	Місцеві музеї, регіональні архіви, громади
Підзвітність	Висока, з офіційною звітністю перед донорами	Низька, частково публічна звітність
Гнучкість	Обмежена через регламенти	Висока, адаптивна до ситуації
Основні обмеження	Повільність, складність процедур, політична залежність	Нестача фінансування, обмежені ресурси, ризик фрагментарності
Результативність (за оцінками 2024–2025 рр.)	Забезпечено понад 500 об'єктів захисними матеріалами, 50 тренінгів, 2 центри цифрової спадщини	Оцифровано понад 4000 вебресурсів, евакуйовано десятки музейних фондів, проведено сотні міжнародних кампаній